

439.69
Lar

FÆRØYSK TRADISJON I NORRØNT MÅL

AV
MIKJEL SØRLIE

MED 3 FACSIMILIA

AVHANDLINGER UTGITT AV DET NORSKE VIDENSKAPS-AKADEMI I OSLO
II. HIST.-FILOS. KLASSE 1936. No. 1

UTGITT FOR FRIDTJOF NANSENS FOND

OSLO
I KOMMISJON HOS JACOB DYBWAD
1936

Fremlagt i fellesmøtet den 14. februar 1936 av Seip

A. W. BRØGGERS BOKTRYKKERI A/S

Forord.

Hovedemnet for denne undersøkelsen er målet i den norske lovkodeks Lund 12 fol. De viktigste resultater av mine undersøkelser blev lagt fram alt høsten 1932, i en forelesning jeg holdt for den filosofiske doktorgrad; ved en analyse av enkelte viktigere sider av målformen i dette håndskriften prøvde jeg å vise at det måtte være skrevet av en færøysk klerk. Det var min mening dengang å ta emnet opp til ny og mer omfattende undersøkelse, og jeg fikk samlet et rikholdig materiale; men omstendighetene har gjort at jeg ikke har fått høve til å fullføre arbeidet før nå det siste året. — Jeg er klar over at mange ting enda kunde trenge ny gransking, men jeg måtte gi avkall på videre undersøkelser om ikke arbeidet skulde bli liggende enda noen år. Hvis min oppfatning av målformen i Lund 12 fol. vinner tilslutning, kunde kanskje en færøysk filolog få lyst til å drofte nærmere enkellige språklige eiendommeligheter i håndskriften.

Jeg står i takknemmelighetsgjeld til flere som har vært mig til hjelp under arbeidet; først og fremst professor dr. D. A. SEIP. Han har alltid stått til tjeneste med råd og rettledning, som har vært mig til stor nytte. Dernest nevner jeg mine færøyske hjelpestenn, dr. phil. CHR. MATRAS, som har gitt mig en rekke opplysninger om nysærøyske språkforhold, og bibliotekar M. A. JACOBSEN, hvis vennlige hjelpsomhet jeg nøt godt av under et studieopphold på Færøyene. Jeg sender dem alle min beste takk. Dessuten takker jeg Universitetsbiblioteket i Lund, Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket i København for velvillig utlån av håndskrifter.

Bergen i september 1936.

Mikkel Sørli.

Innholdsliste.

	Side
I. Innledning	7
II. Vokalismen	15
1. Endingsvokalene	15
2. Svarabhakti-vokal	20
3. <i>U</i> -onlyden	28
4. Bruket av <i>e</i> og <i>æ</i>	39
5. Diftonger	50
6. Diftongforenkling	53
7. Nyutviklet diftong (ved vokalinskott)	59
8. Behandlingen av lang vokal (<i>nea</i> etc.)	62
9. Det privative prefiks	65
10. Suffikser (- <i>ligr</i> : - <i>legr</i> , - <i>endi</i> , - <i>ill</i> : - <i>ull</i>)	66
11. Palatalisering	68
12. Depalatalisering	72
13. Labialisering	72
14. Delabialisering	72
15. Ymse vokalforhold (<i>e</i> for <i>i</i> , <i>i</i> for <i>e</i> , <i>e</i> for <i>a</i> , <i>a</i> for <i>e</i> , <i>a</i> for <i>u</i> , <i>æ</i> - <i>ÿ</i> , <i>o</i> - <i>u</i> , omlydsløse former o. a.)	73
16. Synkope og apokope	77
III. Konsonantismen	78
1. Lydforb. <i>fn</i>	78
2. <i>fł</i> : <i>pt</i>	79
3. <i>tl</i> : <i>sl</i>	80
4. <i>hv</i> > <i>kv</i>	81
5. <i>ptk</i> > <i>b dg</i>	82
6. Assimilasjon (<i>ðl</i> > <i>ll</i> , <i>rl</i> > <i>ll</i> , <i>rn</i> > <i>n(n)</i> o. a.)	91
7. Andre konsonantoverganger	94
8. Konsonantbortfall	99
9. Konsonantinskott	115
10. Metatese	117
IV. Kvantitetsforhold	119
V. Ymse ordformer (bøyningsformer o. a.)	124
VI. Sammendrag	137
VII. Slutning	144
Tillegg	149

De viktigste forkortninger.

B=*byloven* (Lund 12 fol.), spalte 1—82; *Br*=senere innførte retterbøter til byloven, sp. 83—118.

H=*hirdskråen*, sp. 1—97 (med sprang fra sp. 50—60).

K=*kristenretten*, sp. 1—29; *Kr*=retterbøter til kristenretten, sp. 30—34.

L=*landsloven* (paginert i flukt med kristenretten), sp. 35—345, med *Sauðabrevet* (sp. 314—327) og ymse andre retterbøter. (Fra sp. 327 er ikke spaltenr. påført i håndskr.) Ved de ansørte ekss. fra Lund 12 er der alltid henvist til spalte- nummer i vedk. del av håndskriften.

Av andre forkortninger kan nevnes:

Dipl. Fær.=Diplomatarium Færoense, I, utg. av Jakob Jakobsen (1907).

DN=Diplomatarium Norvegicum, saml. I og følgende med henvisning til brevnr. (1849—).

N. bl.=Marius Kristensen, „Nokkur blöð úr Hauksbók“, et færøsk håndskrift fra omkr. 1300, udg. af Det kgl. danske Videnskabernes Selskab, i: Historisk-filologiske Meddelelser, IX (1925). — Selve håndskriften betegnes gjerne „N. bl.“

NgL=Norges gamle Love, I—V (1846—95).

Noreen, Gr.=A. Noreen, Altisländische und altnorwegische grammatis, 4. auflage (1923).

Nvl.=M. Hægstad, Vestnorske maalføre fyre 1350, I. Nordvestlandsk (1908).

Ryg.=» II. Sudvestlandsk. 1. Rygjamaal (1915).

Isvl. I=» » 2. Indre sudvestlandsk, fyrste bolken (1916).

Isvl. II=» » » andre bolken (1917).

Isvl. III=» Tillegg. Nokre fleire skrifter paa indre sudvestlandsk maal (1935).

Seip, Språkhist.=D. A. Seip, Norsk språkhistorie til omkring 1370 (1931).

Seip, Studier=D. A. Seip, Studier i norsk språkhistorie (1934).

I. Innledning.

I universitetsbiblioteket i Lund ligger et gammelnorsk lovhåndskrift som språklig inntar en særstilling blandt våre gamle litterære minnesmerker. Håndskriften, som i Norges gamle Love IV, s. 698 fg. er omtalt under signaturen Hist. Litt. 12 fol. (alm.nevnt „Lund 12“), er en temmelig omfangsrik parchment-kodeks på 141 blad i folio. Slik som håndskriften er innbundet — visstnok på 1600-tallet —, kommer først hirdskråen, dernest følger Bergens bylov (redigert som en utfylling til landsloven), Gulatings nyere kristenrett og landsloven for Gulating med retterbøter, deriblant den bekjente retterbot for Færøyene, Sauðabrevet.¹ Til slutt kommer et illustrert kalendarium på latin (av det er første blad tapt). Med mindre skrift er ført inn en del retterbøter som tillegg til byloven og kristenretten, visstnok etter at selve lovbooken var skrevet. Gustav Storm mente disse retterbøtene var skrevet med den samme hånd som elles har utført håndskriften (NgL IV, s. 698), mens svensken V. Gödel, som spesielt har gransket håndskriflets historie, kom til det resultat at de var innført av en annen skriver (Gödel, Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige, s. 27). Etter en nærmere undersøkelse av håndskriften kan jeg ikke se annet enn at Gustav Storm hadde rett. De samme språklige og ortografiske særmerker som finnes i lovtekstene, møter vi også i de senere innførte retterbøter til byloven og kristenretten, enda ortografiens her — på grunn av mindre omhyggelig innføring — er noe mindre konsekvent. For å spare plass har skriveren i de senere tillegg nyttet mindre skrift, men bokstavformene er her, så vidt jeg kan se, de samme som elles, og forkortnings-tegnene (som i det hele brukes sparsomt) er helt ensartet gjennom alle deler av håndskriften. Hvis de senere tillegg skulde være innført med en annen hånd enn den som har skrevet selve lovtekstene, måtte

¹ I en noe annen redaksjon enn det eldste Sauðabrevet i Sth. 33 kv. (NgL III, s. 33 fg.).

det være en skriver som har gått i den eldres skole, og som har hatt det samme språklige grunnlag som denne.

Håndskriften er et av våre vakreste utførte og best bevarte lov-håndskrifter. Skriften er uvanlig sikker og klar med initialer i flere farger, gjerne prydet med forsiringer og figurer (oftest et dyremotiv). Ved begynnelsen av lovtekstene og hovedbolkene er initialene ekstra store og praktfulle med innegnede stiliserte menneskefigurer. Skriverens tegnekunst gir også kalendariet gode prøver på, i de bildeder som illustrerer de ymse måneder. (Jfr. elles om håndskriftets ytre NgL IV, s. 698 og 700, Dipl. Fær., s. XXVII.)

Sørsmalet om håndskriftets alder torde være løst ved Gödels undersøkelser (Fornno.-isl. litteratur i Sverige, s. 20 fg.). Etter de opplysninger han har lagt fram, og som er blitt styrket ved J. Jakobsens iakttagelser (Dipl. Fær., s. XXVIII fg.), kan vi sikkert gå ut fra at denne kodeks er en av de to lovboe som nevnes i den bekjente listen over Bergensbispen Arne Sigurdssons boksamling (G. Storm i norsk Hist. Tidsskr., 2. r., II, s. 185, Gödel, s. 21). Det er sannsynligvis biskop Arne som har latt lovboen skrive, og arbeidet synes å ha vært (foreløpig) avsluttet ved hans død i 1314 — den yngste retterbot (til landsloven) som er innført med den samme store frakturnskrift som lovtekstene, er utstedt i 1313. Ser en bort fra de yngre tillegg „och endast tar handskriften i dess ursprungliga och egentliga skick i betraktande, så fins intet hinder att sätta den till början af 1300-talet, d. v. s. till tiden före 1315. Det paleografiska utseendet talar snarare för än emot en sådan datering“ (Gödel, s. 28). En visstnok samtidig påtegning i kalendariet om Færøy-bispen Erlends død 13. juni 1308 kan tyde på at kalendariet og vel også deler av lovboen har vært skrevet allerede ved det tidspunkt.¹

¹ J. Jakobsen har gjort opmerksom på (Dipl. Fær., s. XXX) at biskop Arne den 22. juni 1308 — altså 9 dager etter biskop Erlends død — skriver et brev til biskop Arne Helgason i Skálholt (DN II, 91), der han bl. a. omtaler Færøybispens død og ber biskopen i Skálholt nedskrive hans dødsdag (ártíðardag). Noe lignende skriver han samtidig til biskop Tord på Grønland (DN X, 9). „Hevir han biðið tveir aðrar biskupar um at bóksföra Edlinds deyðadag, so hevir hann eisini sjálvur gjört tað“ (Jakobsen). Notisen i kalendariet i biskop Arnes lovboek er ikke med bokskriverens hånd, kanskje skyldes den biskop Arne selv. Jeg kan ikke se noen grunn til — som Storm gjør — å anta at notisen er så sen som fra midten av 14. h.å. (NgL IV, s. 700).

Noen år etter biskop Arnes død har lovboekens skriver innført retterbøter som tillegg til byloven og kristenretten; den yngste av disse er utstedt i 1320 (jfr. NgL III, s. 149). Håndskriften må enda ha vært i bispegården eller ved domkapitlet i Bergen. Senere er den trolig kommet i Munkeliv klostrets eie, og har vel derfra med birgittinerne tatt veien til Vadstena kloster i Sverige, rimeligvis alt ved midten av det 15. h.å. (jfr. Gödel, Fornno.-isl. litt. i Sverige, s. 20, 46).¹

At Lund 12 er skrevet i Bergen, synes å være sikkert, men håndskriftets eiendommelige ortografi og språkform gjør det vanskelig å bestemme skriverens dialektgrunnlag.

Den eldste opfatning er at håndskriften er en færøysk avskrift; den er først antydet av R. Keyser og P. A. Munch i Norges gamle Love I (1846), s. 454: „maaskee færøisk“. I Norrønasprogets Grammatik (1847) nevner Munch og Unger at man i gamle færøyske håndskrifter stundom finner *ea* for *e*, f. eks. *nea* = *né* (s. 4), og genformer som *liðus* og *heraðus* „forekommer, saa vidt vides, kun i færøiske Haandskrifter“ (s. 11). Med „færøiske Haandskrifter“ må menes Lund 12, da de nevnte former nettopp er særmerkte for dette håndskrift. At lovboen inneholder det færøyske Sauðabrevet, kunde jo også støtte en slik opfatning. — Gustav Storm mente også at håndskriften var færøysk, skrevet på Færøyene (Om Haandskrifter og Oversættelser af Magnus Lagabøters Love, s. 6, Chr.a Vid.-selskabs Forh. 1879), og tenkte sig at det i det 14. h.å. hadde tilhørt Færøyenes bispestol (NgL IV, s. 700). Han nevner som eiendommelig for rettskrivningen at tegnene *æ* og *ø* ofte forveksles,² likeens forveksles endelsene *-r* og *-ur* (f. eks. *bakstur*, men omvendt *konr* for *konur*); „specielt hyppig er *nea* for *nema* og *með* for *við*“ (NgL IV, s. 699). Til Gustav Storms anførsler har dr. Jakobsen bemerket (Dipl. Fær., s. XXXIX) at hverken sammenblandingen av *-r* og *-ur* i endelser eller *æ* og *ø* er sikre færøyske merke, „slikar samanblandingar finnast i fleiri støðun í gamalnorskun brøvun, t. d. i upphavstekstini til seyðabrævið“. Heller ikke *með* for *við* er noe å bygge på — i nyfærøysk er *með* helt fortrentg av *við*. Derimot må

¹ De eldste randmerknader i håndskriften (fra 15. h.å.) — på svensk eller i et svensk-norsk blandingsmål — kan være gjort alt mens håndskriften var i Munkeliv kloster, der språklig påvirkning fra Vadstena var sterk i 15. h.å.

² Som vi skal se, er dette ureiktig, tegnet *æ* brukes temmelig konsekvent for *ø* gjennom hele håndskriften.

nea for gno.-isl. *né*, stundom også for *nema*, være en gammelfærøysk form; Jakobsen har også notert den i en senere avskrift av Sauðabrevet fra år 1600 (i AM 316 fol.). Likeså nevner Jakobsen som et færøysk særmerke formen *girða* (i Sauðabrevet = *gærða* i opphavsbrevet i Sth. 33 kv.). Etter Jakobsens mening bygger håndskriften på oppskrifter som „eru komnar úr Føroyun, sum inntiknar eru vordnar, helst uppattur avskrivaður, í hesa merkisbók“ (Dipl. Fær., s. XXXI). Sauðabrevet må således i den formning det har i Lund 12, være kommet fra Færøyene, fra biskop Erlend — som jo var en god venn av biskop Arne i Bergen og stod i nær forbindelse med ham (sst., s. X og XXX fg.).

Senere enn Jakobsen har Hægstad drøftet en del språklige eiendommeligheter i håndskriften (Isvl. II, s. 65 fg.). Resultatet av hans overveielser er at det er mest likt til at Lund 12 er „ei islandsk avskrift av eit (sunn)hordsk handskrift“ (sst., s. 66). Han peker på at *girða* også brukes i nyislandsk, *nea* oppfatter han som en forkortningsform for *nema* med uteglemt strek over *e*-en.¹ Av „islandske flekkjer“ i håndskriften peker Hægstad på „samanblanding av *æ* og *œ*“ (jfr. ovenfor!), og *hn* for *n* i fremlyd i tre tilfelle (*hnotum*, *hnefum*, *hnyckir*).²

Etter Hægstads oppfatning, at det er en islanding som har skrevet Lund 12, blir det vanskelig å forstå genitivformer som *liðrs*, *liðus*, *heraðrs*, *heraðus*; de forekommer stadig gjennom hele håndskriften. Slike former er ikke opptegnet fra islandske håndskrifter, derimot fra norske (jfr. Seip, Studier, s. 106 fg., F. Jónsson, Gram. for det isl. oldspr., s. 17). En form *guðrs* er således svært alm. i norsk, formen *guðus* fins i flere vestnorske brev og i Hauksbók — i det såkalte „første norske stykke“ („Nokkur blöð“) — som Marius Kristensen har hevdet er skrevet av en færinger.³

¹ Som vi senere skal se, er denne oppfatningen uriktig og skyldes at han ikke har hatt høve til å undersøke håndskriften fullstendig.

² Feilaktig oppfatter vel H. pts. litt som islandisme til *hlýða*; det er helst pts. til *lita* (i uttr. „*lita dómum*“); jfr. NgL II, s. 8, note 32. Verbalformen *leyðist*, som Hægstad ansører etter NgL III (s. 92), beror på trykkfeil, hdskr. har *leiðist* (bl. 47 a, 2. sp.). Håndskriften har elles et par former (*Orknæiar*, *træui*) som nok kan tyde på sammenblanding av *i* (*i*) og *y* (*ȳ*), men en slik sammenblanding vilde jo være like tenkelig hos en færinger som en islanding (se senere); den forekommer også i norsk skrift.

³ Marius Kristensen, „Nokkur blöð úr Hauksbók“, et færøsk håndskrift fra o. 1300 (i Hist.-filologiske Meddelelser udg. af Det kgl. danske Videnskabernes Selskab, B. 9:5, 1925).

Vesentlig på grunnlag av Hægstads opplysninger om målet i Lund 12 har D. A. Seip prøvd en ny forklaring av de merkelige genitivformer her og i „Nokkur blöð“ (Studier, s. 45 fg.). Seip tenker sig at de er oppstått ved at en nordmann har skrevet etter diktat av en islanding. På denne måte finner han også forklaring på „islandismene“ i Lund 12. Seip tenker sig at også dette håndskrift er et resultat av Hauk lagmanns skrivervirksomhet, og at biskop Arne har fått håndskriften av ham. Da der både i „Nokkur blöð“ og i Lund 12 fins enkelte former som kan synes å peke mot Sør-Østlandet,¹ mener Seip at Hauk har hatt skrivere fra den kant av landet. —

Så kort det har latt sig gjøre, har jeg her gjort rede for de forskjellige oppfatninger som er kommet fram om enkelte språklige eiendommeligheter i Lund 12 og om opphavet til håndskriften. — Håndskriften er imidlertid altfor ufullstendig undersøkt til at vi kan få noe virkelig billede av språkformen i det og gjøre oss opp en mening om hvordan det er blitt til. Hægstads opplysninger (Isvl. II, s. 65 fg.) er altfor sparsomme (og tildels uriktige).

Under mitt arbeid med håndskriften er jeg mer og mer kommet til den oppfatning at P. A. Munchs gisning var rett, at det er skrevet av en færinger. Fra det synspunkt kan en best forklare en rekke språklige og ortografiske fenomener i håndskriften. Det språklige helhetsbilledet gir, taler ikke imot en slik oppfatning. Men da skriveren sikkert har bodd i Bergen en årekke, trolig en større del av sitt liv, er det rimelig han kan ha blitt noe påvirket av det bergenske språkmiljø. Som vi skal se, er der flere elementer i hans språk som tyder på det. — Jeg skal i det følgende gjøre nærmere rede for de viktigste sider av målformen i håndskriften. Til belysning av dens færøyske grunnlag har jeg mest mulig søkt å utnytte det språklige materiale som de eldste brev og opptegnelser fra Færøyene kan gi oss:

1. Det eneste større dokument vi har bevart fra Færøyene fra middelalderen, er et transskript fra Tórshavn år 1407, av 6 brev utstedt i årene 1403—1405 vedk. Húsavikgodset på Sandoy; trykt i Dipl. Fær. I, s. 36 fg., også (mindre nøyaktig) i Dipl. Norv. I, nr. 589—592, 605—606 og 611; orig. i AM, fasc. 100 nr. 1 a. Av brevene er 4 utstedt på Færøyene (1 i Tórshavn, 2 på Viðareiðe, 1 på Húsum) og 2 på Hjaltland, men de bærer alle det samme målpreg. At en

¹ Jfr. her Bergens hist. forenings skrifter 1933, s. 141.

nordmann skulde ha skrevet transskriptet av brevene, som Hægstad antar (Isvl. II, s. 63), er ikke rimelig; selve transskriptbrevet som innrammer brevene (Dipl. Fær., s. 48) — med former som *æður* (= *eða*), *prestur*, *wær* (= *vér*), *hær* —, er nok skrevet av en færing.

2. Skipnaden om tingfarartollen på Færøy, innført i Sth. 33 kv. (bl. 11 b) med hånd fra omkr. 1400; trykt i Dipl. Fær., s. 27 fg., NgL IV, s. 666 (jfr. Hægstad, Isvl. II, s. 63 og 82).

3. Tillegg til mannhelgebolken (landsloven) på et innheftet blad i Sth. 33 kv. (mellom blad 19 og 20); etter Storm med hånd fra c. 1400 (NgL IV, s. 666), men rimeligvis noe eldre; skriften er arkaiserende og vanskelig å tidfeste (den har atskillig likhet med skriften i Lund 12, og et visst fellesskap i skriftradisjon kunde tenkes). Har fær. målmerke. Utrykt; se fasc. 3 (jfr. NgL II, s. 55 note 21).

4. Brevet om Skúvoysøstrene, skrevet på baksiden av det samme innheftede blad i Sth. 33 kv.; vel litt yngre enn foregående hånd; etter Storm fra ca. 1400 (NgL IV, s. 666, hvor brevet er trykt; også trykt Dipl. Fær., s. XXVI).

5. Et lengere brev fra Simun (?) lagmann og lagrettemennene på Færøy i samme kodeks (nederst bl. 67 b—68 b). Etter Storm fra omkr. 1400. Det meste av brevet er dessverre uleselig (jfr. NgL IV, s. 666). Utrykt.

Elles fins spredde opplysninger om eldre Færøymål i:

6. Notiser fra 15. h.å. i Sth. 33 kv. (bl. 11 og 72 a), benyttet av Hægstad i Isvl. II (se s. 63 og passim).

7. Transskriptbrev fra Tórshavn 1479 (av brev fra biskopene Jóan (1412) og Heming (1443) på Færøy), trykt Dipl. Fær., s. 49 fg. og DN II 626, 755 og 909. Orig. i AM, fasc. 100 nr. 2 a.

8. Færøysk avskrift fra omkr. 1500 i Sth. 33 kv. av et brev fra kong Hans 1491; på dansk med en del færøyske merke; utrykt (jfr. NgL IV, s. 667).

9. Brev fra Tórshavn 1533, utstedt av biskopen, lagmannen og almenningen på Færøyene; på dansk med enkelte færøyske former, trykt DN II 1110; orig. i AM, fasc. 100 nr. 2 b.

10. Flere brev fra biskopene Hilarius og Amundur i Kirkjubø fra 1520—30-årene, som jeg velvilligst har fått se i avskrift hos arkivar A. Degen i Tórshavn; på dansk med enkelte norsk-fær. merke. Orig. i da. Rigsarkiv. Ennå utrykt.

11. Avskrift på ustøtt Færøy-mål fra 2. halvpart av 16. h.å. i Sth. 33 kv. (bl. 76 a) av stykket om edens betydning (til kristenretten); jfr. NgL IV, s. 667.

12. Avskrift på ustøtt Færøy-mål fra 2. halvpart av 16. h.å. av Sauðabrevet (ufullst.) i AM 31 oct. Håndskriften har vært i Bergen i slutten av 16. h.å., hvor det en tid har tilhørt den tidligere fær. lagmann Jonas Heineson; det „kan forklare de færøiske Tilskrifter“ (NgL IV, s. 609), som trolig er gjort i Bergen, rimeligvis av Jon Heineson selv.

13. Avskrift av Sauðabrevet i AM 316 fol. (NgL IV, s. 493 fg., jfr. Dipl. Fær., s. XXXI fg., Isvl. II, s. 64). Håndskriften er blitt til i Bergen i slutten av det 16. h.å. (storparten er skrevet av byskriver Peder Lem i Bergen), og har år 1600 tilhørt rådmannen Niels Hellieson; samme år er Sauðabrevet blitt innført i boken av en færing som kaller sig „G. M. paa Ferroø“. Niels Hellieson var selv opphavlig færing (se „Varðin“ 1936, s. 101 fg.). — Etter Storm er avskriften av Sauðabrevet her „halv færøisk, halv dansk“ (NgL IV, s. 495, jfr. Dipl. Fær., s. XXXII). Dette er ikke riktig. Målet er temmelig ustøtt, men rent for åpenbare danismer; skriveren blander eldre (norrøne) former fra forelegg med nyere færøyske og norske (bergenske) former; der er mange yngre færøyske dialektmerke (jfr. Dipl. Fær., s. XL fg.). Noen islandismer skyldes vel at skriveren like i forveien har innført et par dokumenter på islandsk.

Dessuten har jeg nyttet oppskrifter av færøyske kveder, navnlig Johannes Klemmetsens oppskrifter fra Sandoy 1819 (Ny kgl. Sml. 1954 kv.) og hans store kvedesamling „Sandoyarbók“ 1821—31 i det Kgl. Bibl. i København.

Til stadighet har jeg også jevnført med „Nokkur blöð úr Hauksbók“, som etter Marius Kristensens mening er skrevet av en færing omkr. 1300, altså på lag samtidig med at Lund 12 er blitt skrevet. I sin avhandling omtaler Kristensen flere ganger Lund 12, som han mener „har noget med Færøsk at gøre“ (N. bl., s. 5 og 49).

Merkn. Den eldste redaksjon av Sauðabrevet, utstedt fra Oslo 1298 av hertug Håkon, er skrevet av en *sira Teitr*, som har hatt norsk målføre (trykt NgL III, s. 33 fg., og Dipl. Fær., s. 3 fg.). Brevet er — i sin opphavlige skikkelse — heftet inn i det nevnte lov-

håndskrift 33 kv. i Kungl. Bibl. i Stockholm, en kodeks som etter Gustav Storm er skrevet med norsk hånd i første halvdel av 14. hundreåret, antakelig i Bergen. Denne lovboen „har tydeligvis været på Færøerne i 14de—16de Aarhundrede og har rimeligvis tilhørt Lagstolen“ (NgL IV, s. 667); her har den, som vi har sett, fått en del tillegg og innførsler på færøysk. — Hægstad har drøftet målformen i det eldste Sauðabrevet, i en melding av dr. Jakobsens Diplomatarium Færoense, i Arkiv för nord. filologi, XXVI, s. 213 fg., og gjort sannsynlig at det er skrevet på et sørvestlandsk, nærmere bestemt egdsk målføre (sst., s. 217); han gisser på at skriveren er den samme som den *Teitr klærkr* som er nevnt noen år senere i et brev fra Lyngdal i Vest-Agder (DN IV, 93, 1312). Men selve utformingen av Sauðabrevet har — som vi kan se av følgebrevet til retterboten — funnet sted på Færøyene, ved samarbeid mellom Sigurd lagmann på Hjaltland¹, Færøy-bispen Erlend og den færøyske almuge. Det er derfor rimelig der er kommet inn i teksten enkelte typisk færøyske ord og uttrykk i forbindelse med saubruk; se herom J. Jakobsen i Dipl. Fær., s. XLII.

¹ Etter eldre oppfatning har Færøyene på den tid hatt lagmann sammen med Hjaltland, som var den viktigste del av lagdømmet (P. A. Munch, Det norske Folks Historie, IV 2, s. 276 fg., Fær. Anth. I, s. XVII, Dipl. Fær., s. XX); C. Bærntsen finner dette „tvilsomt“ (se Tillæg til Forslag og Betænkninger afgivne af Den færøske Landbokommision (1911), s. 12).

II. Vokalismen.

1. Endingsvokalene.

Vi skal først se på bruket av endingsvokalene. Vokalharmoni — eller lydsamhøve — mellom endingsvokalen og vokalen i stavelsen foran er — etter Hægstad — „eit av dei beste skilmerke millom dei gamle [norske] målfører“ (Nvl., s. 14; jfr. likevel Seip, Språkhist., s. 248). I gno. skrift fremtrer dette lydsforhold sjeldent rent, men gir likevel et viktig grunnlag for heimfesting av de gamle håndskriftene, idet vokalharmonien er kjennemerke for østnorsk (østlandsk og trøndsk) og nordvestlandsk mål, i motsetning til sørvestlandsk som mangler den¹; islandsk og færøysk har fulgt sørvestlandsk, og helst også de andre norske øymålene i vest (jfr. Hægstad, Hildinavatdet, s. 56, og Marwick, The Orkney Norn, p. XLVIII).

Vårt håndskrift mangler vokalharmoni og må etter dette kriterium regnes til det sørvestnorske målvald. — De alm. endingsvokalene i Lund 12 er — foruten *a* — *i* og *u*. I lukket endestavelse er disse vokalene så godt som enerådende; i byloven² har jeg notert *e* og *o* bare 11 ganger, nemlig: *fader* (sst. *moðir*) 9, *skipaðer* (pts.) 23, dess-

¹ Sørvestlandsk har visst også hatt vokalharmoni i førlitterær tid; norske låneord i irsk fra 9. h.å., som stammer fra „et typisk sydvestnorsk maalføre“, viser vokalharmoni (Marstrander, Bidrag til det norske sprogs historie i Irland, s. 86); i visse sørvestnorske målfører fins ennå spor etter den i enkelte tilfelle (Am. B. Larsen, Om vokalharmoni, vokalbalangse etc., s. 6 fg.). Også i eldste islandsk er funnet spor av vokalharmoni (Noreen, Gr., § 145 Anm.). Magnus Olsen har vist (av innskriften på Kingigtórsoak-stenen) at de islandske kolonister på Grønland har hatt vokalharmoni (ved *i* og *e*) i sitt mål. „Det vil si: sproget på Island har omkring år 1000 hatt en vokalharmoni som senere er gått tapt.“ (Norsk tidsskr. for sprogvitensk. V, s. 248.) Forholdet synes å være det at der ved utjevning tidligst er kommet skipling i lovene for lydsamhøve i sørvestnorske målfører; senere er utjevningen begynt også innen de andre dialekt-områdene.

² Her er ikke de senere innførte retterbøter tatt med.

uten *e* i den best. art. i *konungdomsens* 82, *morgunen* 41, 44 og *Strømmen* 52; *o* er notert i *bryggor* 17, 30, 47 (*bryggior*), *nyom* 38, *malaefnom* 82, dessuten alltid i *nockor* (ved lydjevning). Utenom disse tilfelle skrives i byloven alltid *i* og *u*.

I åpen endestavelse brukes *e* svært ofte etter et *a* eller *á* i den foregående stavelse, likeså etter *o* (og *æ*), etter andre vokaler er *e* temmelig sjeldsynt.¹ *o* i åpen stavelse forekommer — når undtas verbalformen *ero*, som er alm. — bare i få tilfelle og helst når der skrives *o* i foregående stavelse.

Vi skal i det følgende gi en nærmere påvisning av bruket av endingsvokalene i åpen stavelse.

A. Endingsvokalene *i* og *e*.

1. Etter *a*, *á*.

a. Etter kort *a* er i byloven notert *i* i alt 166 ganger, *e* det halve antall ganger, eller i alt i 85 tilfelle. Undatarene er følgende: *bæargialde* (dat.) 4, *manne* 6, 11, 18, 20, 30, 36, 37, 39, 40 (2 g.), 41, 46, 48, 50, 56, 59, *laugmann* 44, *nordslumanne* 49, *syslumanne* 53 (2 g.), *vmboðsmanne* 57, *styrimanne* 33, 57, 58, 60, 62 (3 g.), 72 (2 g.), *styremanne* 58; *heraðe* 6, *þiofnade* 13, *iafnaðe* 16, *manaðe* 18, *uatne* (dat.) 27, *gialde* 30, 31, 33, 38, 43, 49, 50, 51, 62, 72 (3 g.), 74, 75 (2 g.) (*gialdi* notert i alt 27 g.), *banne* 32, *sanne* (pres. konj.) 32 b, 75, *gange* 33, 42, 43, 55, 63, *sannare* 37, *suare* 38, 39, *falle* 42, 75, *rennare* 44, *sagðe* 50, *garðe* 54, *halde* 55, *fare* (dat.) 61, *grænalande* 62, *islande* 62, *gotlande* 62, *gavtlande* 62, *fearmagne* 65, *bætande* 72, 75, *stande* 73, *fartalme* 73, *lagðe* 76, *eigande* 77, *sannre* 81, *sanre* 82, *upphæue* 82 (2 g.). — Endingsvokalen *e* optrer, som vi ser, først og fremst når der etter *a* kommer en nasal (*nn*, *n*), vesentlig i dativformen *manne*, som er notert i alt 31 ganger. (Til sammenligning kan nevnes at *manni* er notert bare to ganger: 9, 69.) Skriveren har også forkjærighet for *e* etter *ð* — som vi skal se også etter andre vokaler enn *a*.

b. Etter opphavlig lang *a* (*á*) er *i* notert 29 ganger, *e* 25 ganger, nemlig:

¹ Det er ikke korrekt hvad Hægstad opplyser, at endingsvokalene er „jamnast *e* (ofte også *i*) og *u* i open utljud“ (Isvl. II, s. 66).

uare (pron.) 6, *atte* (pret.) 12, 30, 40, 42, 50, 54, 77, *raðe* 13, 14, 15, *late* 17, *fae* (pres. konj.) 38, 68, 71, 72 (2 g.), *rane* (dat.) 41, *matte* 46, 51 (2 g.), 65, *uare* (dat. n.) 60, *huatke* 66, *nae* (pres. konj.) 66. — Sammenlignet med eksemplene hvor *i* er endingsvokal, viser det sig at skriveren har foretrukket *e* etter *tt*, *ð* og når endingsvok. følger umiddelbart etter *á*.

2. Etter *o*, *ó*.

a. Etter kort *o* er *i* notert 24 ganger, *e* 9 ganger, nemlig: *kome* 19, 63, *pore* (pres. konj.) 50, 51, *rosse* 56, *borðe* 71, 72, *samflote* 73, *hollre* (dat. f.) 82.

Merkn. Etter *ø* (*u*-oml. av *a*) ingen ekss. på end.vokalen *e* i byloven.

b. Etter lang *o* (*ó*) er *i* notert 30 ganger, *e* 12 ganger, nemlig: *mote* (dat. n.) 1, 7, 12, 17, 35, 42, 53, *biðe* (pres. konj.) 30, 44, 48, *raðsmannadome* 26, *lagadome* 71.

Sammenlignet med eksemplene hvor *i* er endingsvokal, viser skriveren en tilhug til *e* etter *ð* og dessuten i dativformen *mote* (til *mót*, n.).

3. Etter *e* (av forskj. opphav) og *é* er endingsvokalen *i* omrent utelukkende brukt, også i åpen stavelse, alltid etter *i*-omlydt *a* (*kenni*, *seldi*, *hendi* o. l.) — i alt har jeg notert omkr. 140 eksempler. End.vok. *e* er notert bare 5 ganger, nemlig:

manhelge 6, *bere* (pres. konj.) 7, *mege* (pres. konj.) 51, *fulrette* 6, 69.

4. Etter *æ* (alm. skrevet *e*, få ganger *æ*) er *i* notert som endingsvokal i åpen stavelse i alt 42 ganger (eks.: *streti*, *legi*, *seti*, *smeri* (komp.), *bæði*, *æsti* (pres. konj., jfr. s. 40), *e* 17 ganger, nemlig:

bæðe 3, 17, *beðe* 20 (2 g.), *bæðe* 20, 22, *beðe* 23, *bæðe* 31, 38, 45, *vandréðe* 6 b, *bredē* (til *braða*) 25, *kleðe* 36, 38 (2 g.), *reðe* (pres. konj.) 70, *eptirleðe* 81. Alle eksempler på ett nær har *ð* foran endingsvokalen, oftest *bæðe* (*beðe*).

5. Etter *o* og *ó* (skrevet *æ*) skrives *i*, notert i alt 41 ganger (eks.: *æxi*, *hæggi*, *sæki*, *bæti*, *dæmi* o. a.). Med endingsvokalen *e* notert bare ett eks.: *stærre* (= komp. *stærri*) 34.

Etter vokalene *i* (*i*), *u* (*ú*), *y* (*ý*) og distongene *ei*, *au* og *oy* finner vi, som ventelig er, få undatak med endingsvokalen *e*; jeg har notert:

1. Etter *i* (*i*): *uinne* (pres. konj.) 11, 38, *gripe* (akk. m.) 46, *uilde* 51 (2 g.), *vitne* (n.) 55, *sinne* (pron.) 56, *minne* (komp.) 62.

2. Etter *u* (ü): *uppe* 13, *konunge* 27 (2 g), 30, 33, 37, 49, 62 (2 g.), 72, *huse* 55, (*konunge* er oftest fork. *kñge*; endingsvok. *i* er her det alminneligste, notert i alt 16 g.).

3. Etter *y* (ý): *skylde* (43), *lype* (pret. konj.) 43, *styre(manne)* 58, *byrðe* 71, *lyðne* 81, 82.

4. Etter *ei*: *leiðe* (pres. konj.) 43, *fleire* 49. — Etter *au* og *oy* (skr. æy) ingen ekss. på -e i åpen stavelse (jfr. *Straumenn* foran).

I landsloven — særlig siste del — og i de senere innførte retterbøter er endingsvokalen *e* noe mer brukt enn elles i håndskriften. Rimeligvis skyldes det større avhengighet av forelegg.¹ Rettskrivningen er jo i det hele mene ustø i disse deler av håndskriften.

Vår oversikt viser at undatakene ved endingsvokalen *e* i åpen stavelse er hyppigst etter vokalene *a* (å), *o* (ø) og *e* (ɔ: æ), særlig hyppig etter *a*. Dette kunde vise spor etter eldre vokalharmoni, men helst synes det å ha sammenheng med foregående konsonant.² Det viser sig at *e* særlig opptrer etter visse konsonanter, oftest etter dentaler, især etter *nn*, *n* og *tt*, *t* — og særlig ð. Etter *nn*, *n* oftest i dativformen *manne* (se foran), elles *sanne*, *rane*, *sinne*, *vitne*, *lyðne* o. a.; etter *tt*, *t* oftest i pret.formene *atte*, *matte*, elles dat. *mote* (7 g.), *eptirlete* o. a.; etter ð i *bæðe* (og *bede*) i alt 10 g., og elles i *heraðe*, *manaðe*, *lagðe*, *raðe*, *borðe*, *kleðe*, *vandréðe*, *byrðe* o. fl. — Forøvrig forekommer *e* oftere etter *ld* (*gialde*, *vilde*, *skylde*) og *nd* (*eigande*, *stande* o. a.) og *r* (*suare*, *hollre*, *bere*, *fleire* o. a.).

B. Endingsvokalene *u* og *o*.

Endingsvokalen *o* brukes i åpen stavelse — når undtas verbalformen *ero*, som er alm.³ — bare i få tilfelle og helst når der i stavelsen foran er skrevet *o* (for *o*-lyd ell. *u*-oml. av *a*), oftest i pret.formen *voro*: *seliovoko* 16, *uorðslo* 26, *ottosong* 32, *uoro* (pret.) 27, 33, *voro* 50, 64, 65, *klocko* 45, *lodslo* (til *hlaðzla*, f.) 58, *hofðo* 59, *foro* (pret.) 60, *leiðsogoman* 61, *toko* (pret.) 58, 79; hertil kan føyes:

¹ To ganger i Hirdskråen skrives *æ* i utlyd: *gaumgeæ* (= g.gæfi) H 29, *hægræ* (= hægrí) H 81; vel skrives feil eller overført fra forelegg.

² Kvantiteten i foreg. stavelse synes ikke å ha hatt noe å si (jfr. Alnæs, Om målet i AM 309 fol., hånd b, s. 11).

³ Alm. gi. hele håndskriften; *eru* er i byloven notert i følgende tilfelle: *eru* 23, 24, 46, *erv* 66 (2 g.), *eru* 80 (jfr. Mar. Kristensen, N. bl., s. 17).

saulo (gen. f.) 29 (2 g.). Dessuten i følgende tilfelle: *baro* (pret.) 38, *selio(voko)* 16, *engo* (pron.) 28, *sliko* 38, *samuisko* 56, *skickio* 64, *Svnnifo* 1.

*

Endingsvokalene *i* og *u*, som kjennetegner Lund 12, er etter Hægstad vanlig særmerke for indre sørvestlandsk i motsetning til rygjamål, som alm. har *e* og *o*. Forholdet kommer likevel sjeldent frem rent i håndskriftene. Brev på „indre sørvestlandsk“ viser således mange undatak fra hovedregelen (*i—u*), ofte har de *e—o* ved siden av *i—u* (uten hensyn til vokalharmoni), især i utlyd; jfr. Isvl. I, s. 45. Flere brev viser et lignende forhold som i Lund 12 med -e ofte i utlyd, især etter *a* og *å* (se f. eks. DN I 93, I 110, I 134). Et lignende forhold rår i Didriks saga, 3. hd. (Isvl. III, s. 103 fg.) og i Elis saga (Jones, The Phonology of the Elis saga, s. 12 fg.). I islandsk er omkr. 1300 *i* og *u* temmelig regelfast (jfr. Hægstad i innl. til Gamalnorsk ordbok, 1. utg., s. XXV), — således i hovedhåndskriften av Jónsboken (Gl. kgl. Sml. 3268 kv.) fra beg. av 14. h.å. (NgL IV, s. 185 fg.); men det fins (senere) hdss. som oftere kan ha *e* i åpen stavelse, således Flateyjarbók (jfr. Noreen, Gr., § 145, 1).¹

For færøysk (omkring 1400) viser Húsavíkbrevene et tilsvarende forhold i bruket av endingsvokalene som Lund 12, *i* og *u* — med *e* ofte i åpen stavelse, helst etter dentaler.² I de andre færøyske dokumenter fra middelalderen like-ens *i* og *u*; tillegg til mannhelgebolken (i Sth. 33 kv.) har undatak med *e* (*moðer* 2 g., *syster*, *uitne* v. s. a. *uitni*), elles er *i* og *u* gjennomført (jfr. Hægstad, Isvl. II, s. 82, merkn. 438).

Bruket av endingsvokaler i Lund 12 stemmer således helt overens med det språkbruk som må antas å ha vært rådende på dette punkt i norrøn færøysk; men dette kan ikke føres som noe prov for at skriveren har vært færing, da et lignende bruk av endingsvokalene

¹ Hjaltlandsk har i diplomer fra slutten av gno. tid vanlig *i* og *u* i lukket stavelse, *e* og *o* i åpen (utlyd), se Hægstad, Hildinakvadet, s. 56 fg. I orknøysk synes i 1. halvpart av det 14. h.å. vokalharmonien enda å ha vært levende (sst.).

² *kunne* (Dipl. Fær., 37), *a* *Vidareide* (40, 44), *frame* (41), *anare* (41), *hænne* (42), *husbunadæ* (42), *athæ*, pret. (44), *sannare* (44), *henne* (45), *nefnde* (46, 2 g.), *hangande* (48), *liodande* (48). I lukket stavelse: *kyrtlaner* (39), *loptsens* (39). Bare én gang *o*: *waro* (42).

jo også forekommer i indre sørvestlandske (og visstnok også i islandsk) skrift fra denne tid.

Merken. I „Nokkur blöð úr Hauksbók“ er forholdet noe annerledes enn i Lund 12. Marius Kristensen har vist at målet her „går ud fra en tydelig vokalharmoni, og at en sådan endnu gør sig gældende, men med en stærk bevægelse hen imod eneherredømme for *i* og *u*“ (N. bl., s. 23).

2. Svarabhakti-vokal.

Håndskriflets sørvestnorske karakter viser sig også i bruket av svarabhaktivokal; den er alltid *u* (*v*). Gjennom hele håndskriftet, i de senere innførte retterbøter som i de egentlige lovttekster, forekommer stadig former med svarabhakti *u* og „omvendte skrivemåter“ med *-r* for *-ur* i endelser. I byloven (41 blad) har jeg således notert omkr. 50 former med svarabhaktivokal og 19 eksempler på utelatt *u* i endelser; i landsloven — særlig den senere del av den — er slike former enda hyppigere enn elles i håndskriften. Ofte står former med *u* og former uten svarabhaktivokal i samme setning, t. e. *gefur eða selr* Br 84, *kunnr ok sannvr* H 80, *kunnvr ok sannr* K 25, L 210; karakteristisk er følgende setning: *fatækr maðr verðu siukur* L 245. (Formen *verðu* viser at utlydende *r* etter svarabhakti har kunnet falle bort i skriverens mål i pres. av sterke verber.)

Svarabhaktivokalen opptrer — etter konsonant foran utlydende *r* — oftest i presensformer som *selur*, *tekur*, *kemur*, *hefur* o. m. a., noen ganger med bortfalt *r* (*verðu*, *drepur* o. a., s. 111 fg.). Elles hyppig i nom. former som *lutur* (alltid uten *h!*), *þiofur* (og *þiofurin* B 54), *varingur*, *sealfur*, *siukur*, *læystur* (pts.), *efstur*, *fyrstur* o. a.; i flertallsformer som *netur* (= *nætr*), *bætur* (= *bætr*), *dætur* (= *dætr*), *ertur*, *merkur* o. a.; i ord som *aptur*, *betur* (komp., adv.), *vetur* (= *vetr*, m.), *slatur* (= *slátr*, n.), *sigur*, *timbur*, *helgur* (= *helgr*, f.) — her også i gen. former som *Peturs*, *leiðangurs* (ofte), *kaupangurs*, *silfurs*, *aldurs*, *fosturs* (til *fóstr*, m.)¹, og med svarabhakti foran gen. s i *klaustrus* (H 96), i sammensetninger og avledninger som *okurkallar* og *fagurliga*. Også foran *r* i bøyningsendelse i *vrugori* H 39 (adj. dat. sing. f.).

¹ Jfr. *Odurs kono* (til *Oddr*) DN XII 48 (Bergen 1314, avskr. 1427), elles ikke i no. brev.

Sammenblandingen av *-ur* og *-r* i endelser fører til omvendte skrivemåter som *foðr* (og *fauðr*), *moðr*, *broðr*, *dottr*, *systr* (i obl. kas. sing.), *onnr* (f. sing. og n. pl.) og tallrike flertallsformer av svake hunkjønnsord som *konr* (ofte), *ueislr*, *næyslr*, *færslr*, *baðstofr*, *stefnr*, *laugfastr* (til *lögfasti*, f.), *tolr* (til *tala*, f.), *heitr* (til *heita*, f.), *skipleigr* o. a.; også former som *ykr* (poss. pron.), og *iðrlega*. Sammenblandingen kan også føre til skrivemåter som *j auðr fylki* L 158 (= *i qðru fylki*) og *auðruis* L 164; en slags analogisk utskytning av endingsvokalen har vi i *annr* (for *annarr*) L 211.

Lignende former med svarabhakti *u* — sjeldnere omvendte skrivemåter med utelatt *u* i endelser — finner vi av og til i sørvestnorsk og islandsk skrift fra omkr. 1300 (Isvl. I, s. 39 fg., Ryg., s. 23 fg.; Isvl. II, s. 2 og III, s. 102 fg.; om islandsk, Noreen, Gr., § 161 med henv.). De forekommer oftere i „Nokkur blöð“¹, likeså i de eldste færøyske skriftstykene. Fær. tillegg til landsloven fra ca. 1350 i Sth. 33 kv. har *vegur* (pres. til *vega*) og omvendte skrivemåter som *konr* og *broðr*; sammesteds fins innført — med noe senere hånd — brevet om Skuvoysøstrene med formene *systur* (pl.) og *dættur* (Dipl. Fær., s. XXVI); i Húsavíkbrevene finns tallrike eksempler på svarabhakti *u* (Dipl. Fær., s. 36 fg.), og omvendt skrives *tunnr* (for *tunnur*), sst., s. 39; skipnaden om tingfarartollen mangler eksempler, derimot har opptegnelser om rettstrette, fra 15. h.å., i Sth. 33 kv. former som *Sigvrdvr*, *netvr*, *vndirhygivsamvr* og omvendt *moðr* (for *moður*), Isvl. II, s. 79; likeså har transskriptbrev av 1479 en rekke ekss. på svarabhakti *u* (Dipl. Fær., s. 49 fg.).²

I Lund 12 finner vi også, som vi har nevnt før, en rekke eksempler på innskott av svarabhakti mellom ð og gen. -s (*umboðus*), og det var slike former — tillikemed *nea* — som satte P. A. Munch på den tanken at håndskriften var færøysk (se foran). — Jeg har i

¹ Her *nautur*, *eitur*, *munur*, *muncur*, og omvendte skrivemåter: *orostr* (2 g.), *foðr*, *solstoðr* (Kristensen, s. 40 fg.).

² Det kan og nevnes at en avskrift (ufullst.) fra 2. halvp. av 16. h.å. av Sauðabré. i AM 31 oct. (bl. 117) stadig har former med svarabhakti *u*, mens en innførsel fra samme tid på færøysk i Sth. 33 kv. har former med innskutt *e*: *lutther* og *luther*, *gudes*; jfr. Isvl. II, s. 79 om avskr. av Sauðabrévet i AM 316 (1600), som foruten former med innskutt *u* også har former med innskutt *e* (alm.) og *i*: *vgillder* (nom. sing. m.) og *sæmir* (pres. til *semja*); halvlyden kan skifte i nyfær. (Isvl. II, s. 79).

hele kodeks notert i alt 28 eksempler på en slik genitiv, overveiende i landsloven:

umboðus L 261, *umboðusmaðr* L 48, *umboðus maðr* L 79, 111, 121 a, 195, 259, *vmbodusmans* L 77 (2 g.), *vmbodus mannj* L 261, 268, *vmbodusmanne* L 285, *vmbodus men* L 41, 268, *vmbodus men* L 54 (2 g.), *vmbodus manna* L 202;

boðus uatta (akk.) L 169, *boðus uatum* L 176;

heraðus men B 32, *heraðus monnum* L 292, *heraðus* L 100;

liðus L 101, 292, *liðus man* H. 39;

guðus L 65 („þui skyt ek til guðus“), H 19 („með miskun guðus“);

lyrittar eiðvs L 297.

Mellom *ð* og *l* er svarabhaktivokal notert i *oðulast* (= *qðlast*) K 2, L 193 og 262 (men *oðlast* 216).¹

I sammenheng med utviklingen av svarabhaktivokalen vil vi se på de tallrike former der det mellom *ð* og *s* er skutt inn et *r*; jeg har i hele håndskriften notert 55 ekss. på dette:

vmbodrsmaðr B 67, 77, K 2, L 41 a, 48, 74, 89, 129, 181, 182 (2 g.), 193, 201, 205, 214, 216, 242, 251 (2 g.), 262 (2 g.), 289, 309, *vmbodrs manni* L 228, *vmbodrs mann* L 207, *vmbodrs men* L 70. Med bortfall av gen. -s: *vmbodr maðr* L 181, *vmbodr men* L 341;²

heraðrs L 198, *heraðrs men* B 48, L 167, 240, *heraðrs manna* L 74, *heraðrs kirkiv* L 247, *heraðrs kirkior* K 8, *heraðrs retti* (dat.) L 158 (2 g.), *heraðrs þing* L 220, 228;

liðrs B 33, 42, L 114, 158, *liðrs manna* B 32 b, *liðrs kost* L 89;

raðrs men B 24, *raðrs menn* Br 85;

dauðrs B 7, L 104, H 68;

lyðrs L 54;

striðrs H 39;

vedrs (til *ved*, n. = pant) L 279.

I et par tilfelle fins innskutt både svarabhakti *u* og *r*: *eiðurs* H 61, *liðurs* L 193.

¹ I *oðolum* (dat. pl. til *óðal*, n.) L 38, 166, *oðollum* L 166, 175, *oðollvm* L 167, 168 har vi ikke svarabhakti; her har *o* holdt sig i boyningen (jfr. Noreen, Gr., § 362, Anm. 1); slik øg i andre hdss., sål. Gl. kgl. SmL 3260 kv., også NgL II, s. 9.

² Jfr. øg *glaðrliga* H 35, *guðrlict* H 39; merkelig er *einpundr far* B 68 (jfr. s. 114).

Innskott av svarabhaktivokal eller *r* i gen.-former av den art som her er nevnt, er etter Seips påvisninger mye utbredt i g.norsk skrift (se Studier, s. 106 fg.); derimot er de aldri notert i islandsk. Former med *r*-innskott (*guðrs*) forekommer alt i de eldste norske håndskrifter og brukes til ut-i det 14. h.å. I siste halvpart av hundreåret blir de helt borte fra diplomene (jfr. Ingerid Gjøstein i Ark. f. nord. filologi, bd. L, s. 100) — vel som følge av assimilasjon; mulig kan det øg henge noe sammen med skiftet i norsk skrifttradisjon på den tid. Former med vokalinskott (*guðes*, *guðus*) opptrer noe senere i håndskriftene, tidligst notert i 2. halvpart av 13. h.å., men de fortsetter ned i mellemnorsk tid. Som jeg skal prøve å begrunne nærmere i det følgende, holdes de oppe i „brevstil“, i den skriftbundne uttale som blev anvendt under diktering og i opplesning av brever.

Grunnen til innskott av *r* — liksom av hjelpevokal — må, som alt P. A. Munch var inne på (Norrønasprogets Grammatik, s. 11), være å hindre bortfall eller assimilasjon av spiranten. Bortfall av *ð* har vært i utvikling i senere gammelnorsk¹ og trolig like tidlig i færøysk (jfr. Isvl. II, s. 85 fg.); i Lund 12 fins flere ekss. på det (se s. 99). Tidlig blev *ð* „støttet“ ved innskott av *r* foran gen. s. Det er uvisst hvordan den innskutte *r* skal forklares. Seip antar at „*r* i flere tilfelle sannsynligvis har representert en svarabhaktivokal + *r* eller endog bare en svarabhaktivokal“ (Studier, s. 110, Språkhist., s. 174). J. J. Alnæs opfatter den som en „glidelyd“ mellom *ð* og *s*, idet „en litt tilbaketrukken *ð* tangerer bløt eller svakt artikulert *r*“ (Om målet i AM 309 fol., s. 20). Hægstad bemerker om former som *liðrs*: „Alt i det 12te hundr. maa soleis millom den dentale klangføre spirant og den supradentale (eller kakuminale) klanglause *s* — med umsyn til artikulationsstad — ha vakse seg til eit slag *r*-ljod, i alle fall i austnorsk“ (Isvl. I, s. 169, note). — Jeg tror det er riktig — med Noreen — å anta at vi her har å gjøre med en overgang *ð>r*,² at skriftformer

¹ Se Seip, Språkhist., s. 275 fg. Spørsmålet er elles utførlig behandlet av Seip i en særskilt avhandling: „Om bortfall av *ð* i norsk“, sist trykt i Studier, s. 72 fg.

² Noreen, Gr., § 238, 3: „Dialektisch, bes. im Anorw. scheint *ð* auslautend und (besonders) vor *l*, *n*, *s* in einen (interdentalen?) *r*-laut (*ðr* geschrieben) übergegangen zu sein, z. B. *ordr* (schon in St. Hom.) statt *ordð*, gen. *guðrs* zu *guð*, pl. *hæðrnir* zu *hæðinn*, *xærli* (aisl. *eple*) u. a., s. Hægstad, G. Tr., s. 37 f.“

som *liðrs* og *umboðrs* likefrem har vært uttalt **lirs*, **umbors*, som ved senere assimilasjon blev til *lis(s)* og *umbos(s)*.¹ Vi finner i håndskriften en rekke skriftformer som synes å stadfesten en slik overgang. Således kan *r* likefrem erstattet *ð* i *sealfrara* (= *siálfraða*, adj.) B 49; der skytes inn et *r* etter *ð* i *kistna smiðrir* (= *k. smiðir*) B 23 og *auðrar* (til *auðr*, adj.) L 185. Slike former kan vel tenkes oppstått ved dittografi, men rimeligst har vi her å gjøre med en virkelig overgang *ð>r*, da også andre skriftformer peker i den retning; *r* og *ð* var jo nærliggende lyd, som lett kunde falle sammen, kanskje særlig hos vår skriver, som synes å ha hatt en svakt utviklet *r* (se s. 111 fg.); i lydforbindelsen *ðs* hadde *ð* lett for å gli over i *r*. Når *ð* og *r* støtte sammen, vilde sammenfall lett inntreffe. En form *aðir* (= *aðrir*) H 33 kan være feilskrift (dissimilasjon), men mulig er bortfallet av *r* her tegn på lydig sammenfall av *ðr*; herpå tyder skriftformer som *orðruviss* (= *þðruvis*) Br 108 og *arðra* (= *aðra*) B 20; jfr. også bortfall av *ð* i *korsbrærvum* (= *kórsbraeðrum*) L 308 og *r* (i forb. *rð*) i *ioðum* L 92, *ioðv* (til *jorð*, f.) L 193, *bauð* (= *børð*, pts.) L 129 og *vttangaðz* L 226, hvor *ð* må betegne *r*-lyd (se s. 113); vitnesbyrd om assimilasjon er også en omvendt skrivemåte som *burðshurð* (for *búrshurð*, f.) L 191 (jfr. lignende skrivemåter i AM 323 fol., Nvl., s. 132).²

¹ Formen *umbosmaðr* forekommer et par ganger i hds. (L 49, 289); i det ene tilf. står *umbos* ved linjeslutt (L 49) med en liten ekstra krøll øverst ved *b'*en, som kanskje betegner forkortning. Jfr. *umbosman* i et senere færøysk brev (DN II 1110, Tórshavn 1533). En slik form må ha vært vanlig talemålsform i mellomnorsk tid.

² I gno. skrift fins elles mange merke på en overgang *ð>r*, se særlig Hægstad, Isvl. III, s. 75 fg. I Hom. skrives *bar* (for *bað*, pret.), i Ágrip (isl.) *Svipior* (*Svípið*), og i eldre Gulatingslov (og elles) *hofuðbarm*, dat. (til *hofuðbaðmr*), jfr. også omvendt *fædma* (for *ferma*), Seip, Språkhist. s. 293. Hertil tallrike ekss. i gno. skrift (ikke isl.) på en overgang *ð>r* i 2. pers. pl. i former som *hafir* (= *haſið*), *synir* (= *syńið*), *mæltur* (= *mæltuð*), *gasfur* (= *gáſuð*) o. a., særlig mange ekss. i Kongesp. (Isvl. III, s. 75), men også elles (Isvl. I, s. 129 fg., jfr. Noreen, Gr., § 531, 4 c). Også fra nynorske dialekter kjenner vi ekss. på en overgang *ð>r*, som *varmaol* (= *vaðmål*) fra Voss og *njørn* og *njærn* (*mærm*, *mi'erm*, *me'erm* o. a.) i en rekke målføre; også i nyfær. fins ekss. på en slik overgang (i trykksv. stav.) i *hevur* (<*hoðuð*), *higar* (<*higað*) o. a. (Isvl. II, s. 119). — Vi skal ikke komme inn på de forskjellige forsøk som er gjort på å forklare slike former (se hos de anførte forfattere), vi vil bare vise hvordan overgangen *ð>r* stadfester sig (i ulike stillinger) både i eldre og nyere mål.

Ved innskott av svarabhaktivokal mangler alm. *r*-innskottet, slik i Lund 12 og slik også i andre kilder som har lignende former (en mengde ekss. fra diplomene hos Ingerid Gjøstein, Uregelmessige genitivformer i norske diplomer, Ark. f. nord. filologi, bd. L, s. 99 fg.). Etter Hægstad er dette sekundære former; jfr. Isvl. II, s. 48: „Merke etter innskott av *r* millom *ð* og *s* er der i *gudas* (<*guðrs*), *umboðæs* (<*umboðrs*), der halvlijoden stend att for *r*“ (jfr. sst., s. 37).¹ Slik og Marius Kristensen i „Nokkur blöð“, s. 41: „Til *guðrs* svarer *guðus*, ligesom *suðus* svarer til et ældre *suðrs*, og bægge forudsætter mellemformerne **guðurs*, **suðurs*, altsaa med svarabhaktisk *u*“. — I samme retning går Seips forklaring; han går ut fra at former som *guð(e)rs* og *lið(e)rs* ved assimilasjon tidlig kunde gi *guðes* og *liðes* (se Studier s. 114 og s. 106 fg.).² — Hertil kan en innvende at hvis former som *guðes* og *liðes* er en videreutvikling av *guðers* og *liðers*, er det påfallende at de sistnevnte forekommer så sparsomt i håndskriftene. I Lund 12 er notert bare to „mellomformer“ med svarabhaktivokal + *r* (*eiðurs*, *liðurs*), og i det store materiale Ingerid Gjøstein har samlet fra diplomene, fins forholdsvis få; vi skulde ha ventet å finne en hel del slike overgangsformer i senere gno. tid.

Som jeg alt har vært inne på, behøver en ikke anta at en form som *guðes* ell. *guðus* er en videreutvikling av en form med *r*-innskott. Prof. Seip har i sin store språkhistorie (s. 235) pekt på visse skriftformer i de gamle håndskriftene som tyder på at der ved siden av dagligtalen har eksistert „et særskilt lesespråk, som så har påvirket talemålet, mest hos skrivekyndige, men i noen grad hos alle i høiere stil“ (s. 235, note). I et foredrag på filologmøtet i Lund 1932 utviklet

¹ I „Gamalt trøndermaal“, s. 92, antar han at halvlyden i en form som *guðes* er oppstått ved vokalisering av den gamle *r* i *guðrs*; „men *r* held seg i skrift gjenom heile tidarbilet“ (d. v. s. til midten av 14. hå.).

² I en nettopp offentliggjort avhandling: „Assimilasjon, differensiasjon og boinings-system i nordisk“ (i Norsk tidsskr. f. sprogvitensk., IX, s. 144 fg.) hevder Seip at formen *guðes* — liksom former som *Noreghes*, *vyrðulighes*, *kunnighit* — er oppstått ved systembevarende vokalinskott som hindret en assimilasjonsform **guss* eller en differensiasjonsform *guts*, som begge vilde virke ødeleggende på boyningssystemet (sst. s. 149).

han denne oppfatning nærmere.¹ Dette er et synspunkt som jeg tror også kan nytties ved forklaringen av tviformer som *liðrs* og *liðus* (*liðes*, *liðas*). — Jeg vil forklare formen på *-ðus* (-ðes, -ðas) som en lesespråks- eller diktat-form i motsetning til *-ðrs* (=*-*rs*), som uttrykker en gno. talespråksform. Når former som *gudes*, *rades*, *umbodes* o. l. er hyppige i mellomnorske diplomer, tyder det på at de har tilhørt en leseuttale, der svarabhaktivokalen bestemmes av dialekten. Egentlige talespråksformer kan de ikke være på det tidspunkt; i talemålet må man vanlig ha sagt *gus(s)* osv. Slik også i færøysk (jfr. Isvl. II, s. 86).² Former med innskottsvokal mellom ð og s kan vel i somme tilfelle — særlig ved brevskrivning — skyldes diktat for den skrivende, men helst er vel forholdet det, især ved større avskrivningsarbeider (som kan ha vart i måneder og år), at skriveren har lest (memorert) ordene etter forelegget under avskrivningen.³ I en slik diktat-uttale, som lett blev knotende og ufri, kanskje med langsom og markert uttale av de enkelte bokstaver, vilde der naturlig skyte sig inn en hjelpevokal mellom ð og s i ord som *guðs*, *liðs* o. l.; en form som *guddas* (Seip, Språkhist., s. 235) tyder på at ð i slike leseformer har vært substituert av *d(d)*; jfr. s. 120.

Gen.formene på *-ðurs* (*eiðurs*, *liðurs*) blir etter min oppfatning å forklare som kompromiss-former.

Om skriverens heimstad forteller ikke bruket av svarabhaktivokal oss noe nytt, men stadfester det resultat vi før er kommet til. De tallrike former på *-ðrs* og *-ðus* taler avgjort imot at skriveren har vært islanding; den stadige sammenblanding av *-r* og *-ur* i endelser

¹ Trykt i utvidet og omarbeidd form i Norsk tidsskr. f. sprogvidensk., VII, s. 211 fg.

² Etter opplysning av dr. Matras fins i Schröters kvedeoppskrifter på Suðuroy-mål former som *gujis* (gen.) og *guji* (dat.); *gujis* kan gå tilbake på et eldre *guðes*, men kan også være dannet til dativformen.

³ Trygve Knudsen har i Maal og Minne 1934, s. 80, fremholdt en lignende tanke for Homiliebokens vedk.: „— avskrivningen kan ha gått for sig i friere former. Skriveren kan hver gang han har kastet blikket i teksten, ha lest og samlet ikke bare et enkelt ord, men en ordgruppe eller en hel setning; selv om han på den måte — i beste fall — får med hvert ord i forelegget, må eller kan allikevel hans gjengivelse i sine sprogsformer komme til å stå i et friere forhold til teksten og preges av hans egen uttale (dagligtale eller lese-uttale). Slik kan Homiliebokens påfallende former forklares uten at man regner med diktat.“

(med omvendte skrivemåter som *konr* for *konur* o. a.) vilde vel heller ikke en islanding gjøre sig skyldig i (jfr. Finnur Jónsson i innl. til Hauksbók, s. XXX).

Da hjelpevokalen *u* — utenom Island — er et sørvestlandsk-færøysk fenomen, må vi slutte at skriveren har vært fra Sørvestlandet eller fra Færøyene. På Sørvestlandet er i våre dager hjelpevokalen *u* brukt på Voss og i somme bygder i Hardanger, men i gammel tid synes den, etter Hægstad, å ha hatt noe større utbredelse (Isvl. I, s. 39 fg. og s. 211, Ryg., s. 23; jfr. Leiv Heggstad, Vossemålet, s. 24). — Formen *guðus* har Ingerid Gjøstein notert i flere vestnorske brev „i strøket Voss—Sogn—Bergen og i 3 brev fra Stavanger“, utstedt i tiden 1346—1389¹, altså på overgangen til mellomnorsk tid. I håndskrifter utenom brevene er denne formen foruten i Lund 12 bare notert i „Nokkur blöð úr Hauksbók“, med *guðus* („engill guðus“), F. Jónssons utg., s. 103, og *suðus* („vtsuðus ett heimsens“), s. 165. Da dette er samtidige håndskrifter, tyder slike former på en språklig sammenheng mellom dem.

Når genitivformer av typen *guðus* så tidlig som ca. 1300 opptrer i slik mengde som tilfellet er i vårt håndskrift, synes det lite sannsynlig at de stammer fra en norsk skriver. Det stadige bruk av svarabhaktivokal og omvendte skrivemåter med *-r* for *-ur* i endelser vilde også være påfallende hos en norsk skriver. Skriveren har vært en mann som ikke har vært innlevd i norsk skriftradisjon. Hvis en norsk skriver hadde arbeidd etter diktat av en islanding, slik som prof. Seip har antydet, kunde vel det forklare bruket av svarabhaktivokal, men hvordan skulde en så forstå det stadige bortfall av *u* i endelser? Det rimeligste er at skriveren har vært færing; slik bruk av svarabhakti *u* og omvendte skrivemåter med *-r* for *-ur* (*konr*, *broðr*, *moðr* o. a.) er jo nettopp karakteristisk for de eldste skriftstykker fra Færøyene (liksom for „Nokkur blöð“). Vårt håndsskrift viser på de fleste punkter en så klar og konsekvent ortografi og er så omhyggelig utført at det neppe kan være resultatet av noe fellesarbeid.

Merkn. Former av typen *guðus* — med svarabhakti *u* — er ikke overlevert i skriftstykker fra Færøyene; men en innførsel på

¹ DN I 298 (Sogn 1346), V 234 (Hallingdal 1359), II 392 (Bergen 1367), I 426 (Voss 1374), V 306 (Stav. 1378), II 499 (Voss 1378), IV 536 (Stav. 1387), IV 537 (Stav. 1387), II 513 (Bergen 1389); se Arkiv f. nord. filologi, L, s. 105.

færøysk, fra 2. halvpart av 16. h.å., i Sth. 33 kv., har formen *gudes*; sammested skrives *luther* og *luther* (= *lutr*, nom. m. sing.); skriveren må her være fra et fær. område med svarabhakti *e* (ə); jfr. at nåv. Tórshavnsmål har svarabh. ə; andre steder kan svarabhakti-vokalen lyde som i (åpen i-lyd), Isvl. II, s. 79.

3. U-omlyden.

Håndskriftets vestnorske karakter viser sig også i gjennomføringen av *u*-omlyden.

i. a. Omlyd av kort *a* er regelfast gjennomført i trykksterk stavelse så vel ved bortfalt som ved stående *u*. Det er svært få undatak: *hanð* (= *hond*, f.) H 28 (*honð* og *hond* H 30, 45 og elles), *uebanð* (= *vébønd*, n. pl.) H 72 (*vebonð* sammested og elles); i ord med stående *u*: *heimildartakv* B 39 (jfr. *heimildartoku* L 291), *allum* Br 82 (sammested også *ollum*), *kvaðv* (gen.) L 264 (*kuodðuitnj* L 260), *iarlum* H 12, *hafu* („*hafu uer*“) K 2 (elles alltid *hofu uer*), *annur* (n. pl.) L 242; i de senere innførte retterbøter har jeg notert *allnum* (til *qln*, f.) Br 114 (NgL III, s. 122), *daghvm* Kr 32. I en særstilling står lånordene *plato* (til *plata*, f.) H 62 (jfr. *plautubunad* Br 110) og *dam-muduk* Br 114 (NgL III, s. 122); de er jo kommet inn med ridderkulturen i forholdsvis sen gno. tid.

Av de nevnte tilfelle er det mulig at *heimildartakv* mangler omlyd fordi *taku* som 2. sammensetningsledd fikk svakere trykk (*a*-en i *heimildar* kan også ha virket med). I de andre tilfelle kan de omlydsløse formene være overført fra forelegg, eller de har fått skriveren i pennen fordi han har hørt slike former i sine omgivelser; så sparsomt og spredt som de forekommer, er det neppe tenkelig at skriveren selv har hatt slike former i sitt talemål. Da skriveren sikkert har bodd i lengere tid i Bergen, kanskje den største del av sitt liv, og — som vi senere skal se — på flere måter synes påvirket av sine språklige omgivelser der, er det rimelig å tenke sig at former som *allum*, *daghvm* o. a. uten yngre *u*-omlyd kan ha kommet inn fra Bergens bymål.¹ I gno. skrift fra Bergen forekommer slike former så ofte at det er god grunn til å anta at den yngre *u*-omlyd tidlig har vært på retur i talemålet der; dette kommer vi mer inn

på i det følgende. Også den eldre *u*-omlyd (ved bortsalt *u*) kunde tidlig bli trengt tilbake ved analogisk utjevning, naturlig først og fremst i målføre der den yngre *u*-omlyd var minst gjennomført eller i tilbakegang (Seip, Språkhist., s. 155). Former som *hanð* (sing. f.) og *uebanð* (pl. n.) i vårt hdskr. kan være misskritt, men de er også tenkelige i gammel-bergensk;¹ nysær. talemål har visst alltid omlyd i slike ord, men en form *hand* forekommer ofte i kvedene (jfr. s. 77).

b. I stavelse med *svakere* eller *svakt* trykk mangler alltid eldre *u*-omlyd i f. sing. og n. pl. av pts. på -*aðr*, t. e.: *skogarbuð* — — *hon er timbrað* L 249, *engi þauk* (ɔ: *þókk*) *verðr fyrirkunnað* H 81, *þa skal hon* (d. e. *kú*) *vera heilspinað* L 276, *nv eru kaup handslað* L 270, *handslað mal oll* L 272. Dessuten i hunkjønnsord på -*an* (*skipan*, *blezan*) med undatak av *ombon* (*ombon* H 90, *ombonar*, gen. L 306), der oml. i endestav. vel er holdt oppe ved forutgående labial (jfr. Seip, Språkhist., s. 155 og 157). I hankjønnsord på -*aðr* er omlyd alltid uteblitt eller ophevet ved analogisk utjevning.

Derimot er eldre *u*-omlyd alltid bevart i f. sing. og n. pl. av adj. som *gamall* og *heilagr*, t. e.: *þau ero gomul* K 24, *heilog kirkia* L 53, *oll þau orð ero heilogh* K 30, *slen som* n. pl. („*slen som leti*“) H 36 (til *slen samr*, jfr. NgL V, s. 591); likeså i *onnor* f. sing. og n. pl. av *annarr* (om *annur* n. pl. ovenfor); pl. av *óðal*, n., har alltid omlyd, *sál. óðoll* H 12, L 313, Kr 30, *óðol* L 37, 38, 141, 165, 169, 170, 171; her er omlydsvok. støttet av vok. i første stavelse; også n. pl. *kerold*: *melikerold* B 52, L 286, *mælikerold* L 287, *melikerold* L 311 (og *keroldum* B 55, Kr 32, L 287). Derimot *hundrat*, n. pl. („*firmundrat*“) L 326 (Sauðabré.).

Yngre *u*-omlyd (omlyd ved stående *u*) mangler alltid i trykksvak stav. i pret. former som *kallaðu* (t. e. K 12, L 56), *pionáðu* (L 55), *iattaðu* (L 56, K 30) o. a. (derimot alltid *hofðu*, *logðu* o. l.), og i partisippformer som *skipaðu* („*með skipaðu skipi*“) L 73, „*at skipaðu þingi*“ H 6, 14) *markaðu* („*með markaðu skoti*“ L 256), *sakaðu* („*at oransakaðv mali*“ H 85, „*með sakadum sem með sifiaðum*“ L 41 b) o. a. Likeså alltid i superlativsformen *skyndamastu* (t. e. H 70, L 36, 75, 98, 329, 338, K 6, 3 g.), også *hollastu* H 20, men alm. *hollostu*

¹ Jfr. former som *hann* (*hand*), *strann*, *mark* o. a. i nyberg., mens sørvestno. bygdemål vanlig har bevart *u*-omlyd i slike ord (Isvl. I, s. 12); former som *hand* (= *hond*, f.) og *lagh* (= *lgg*, n. pl.) er notert i et bergensbrev fra 1398 (ib., s. 12).

¹ Se elles nedenfor om lignende former i Húsavíkbrevene.

H 20, 30, L 63, 66 (vel fordi omlydsvok. her er støttet av vok. i rotstav.); alltid i dat. pl. i *manaðum* (t. e. B 1, 15, 18 og passim) og *hundraðum* (t. e. Br 114 o. a. st.).

I et formelaktig uttrykk som *skynsomum monnum* er omlyd regelfast bevart også i det første ord — kanskje støttet av omlydsvokalen i det etterfølgende *monnum* (notert i alt 8 g.); likevel *skynsamum monnum* i Sauðabr. (L 317) — likesom i originalteksten (NgL III, s. 35). Støttet av vokalen i rotstavelsen er omlyd alltid bevart i *orrostu* (t. e. j. *orostu* B 9, L 152), *kunnostu* (t. e. L 267), *þionostu* (*þionostv*, *þionvstu*, *þionvstu*, *þeonostu*) t. e. B 19 o. a. st., også *þenostu* L 299, 301, 342 (anal. *þenosta* H 29); likeså dat. pl. i *pundorum* L 287 og *soknorum* L 302, *omogum* L 157 kanskje på grunn av sterkest trykk på 2. stav.; også *matonungar*, pl., L 305 (ved ass. med *qnnungr*, m.). Der skrives alltid med omlydsvokal *olmosa* L 164, *olmosu*, *olmosv* L 53, 127, 230, 325 (Sauðabr.); jfr. Noreen, Gr., § 79 om *qlnosa*: *almusa*.

2. Lang *a* (*a*) mangler regelfast omlyd; der skrives alltid *natt*, f., *mal*, n. pl., *vapn*, n. pl., *uar* (pron.), n. pl., *vattum*, *nattum* o. a.; alm. også *uan*, f., og *baru* (pret.), men *uon*, f., B 3 og *boru* (pret.) L 240. De vanligste undatak fra regelen er her — som elles i gno. skrift — pret. *voro* (-*u*, -*v*) og *komv* (-*o*), der rotvokalen alltid skrives *o* (jfr. s. 18); se om slike former Isvl. I, s. 18, og Seip, Språkhist., s. 103, 263. Der skrives *akuamur* L 112, 195, *akuamr* L 114, *viðrkuamv* L 164, *apturkuamu* L 340, men *apturkomo* H 60, L 340 (med „kombinert *u*-omlyd“); denne inkonsekvens skyldes vel helst blanding av skriverens og foreleggets former; *apturkomo* har preg av talemålsform (jfr. nyfær. *afturkoma*, f.). — Håndskriften mangler alltid omlyd i ord som *halfu*, *hialpum*, *sealfum*, *frealsum*, noe som tyder på at *a*'en her har vært forlenget, som vi kan vente det i sørvestno. (jfr. Nvl., s. 112 og 120).

Merkn. Der skrives regelfast *forseu* H 7, 13, 15, 24, Kr 31, obl. kas. til *forsea* (= *forsia*, f.); utlydende vokal har her utvilsomt vært uaksentuert og kort (jfr. s. 51).

Om *u*-oml. av andre vokaler enn *a* skal her nevnes at hdskr. ikke sjeldent har overg. *i>y* i former av *mikill*. Jeg har i byloven notert *mykla* B 23, *mykil* B 28, 42, *jafnmykil* og *jafnmykit* B 65, *myklu* B 73. Disse formene kunde tyde på at ordet *mikill* har vært kjent med „kombinert *u*-omlyd“ også i norrøn færøysk; i Húsavík-

brevene skrives *mykill* og *mykit* (Dipl. Fær., s. 38, 41, 44); men slike former kan også forklares som innflytelse fra norsk skrift (i islandsk er de jo sjeldsynt). Et ord som *biskupr* skrives en sjeldent gang med *y*, (*byskupanir* L 61, *leodbyscup* L 60, 202); elles skrives dette ord vanlig forkortet. — Formen *Sya* (gen. til *Suar*) Br. 117 vel fra forelegg; jfr. s. 115 med henv.

Den måte *u*-omlyden er gjennomført på i Lund 12, følger i det hele de samme regler som vi kan påvise i vestnorsk skrift; i trykkskert stav. er det få hdss. som gjennomfører den mer konsekvent. Viktige vestno. hdss. som Hom. I og II (fra omkr. 1200) og eldre Gulatingslov (omkr. 1250) har en mengde ekss. på utjevning av yngre *u*-omlyd i trykkskert stav. (*allu*, *aðrum*, *faður*, *diafull*, *gatur*, *hafum*, *samu*, *hafuð* osv.), se Nvl., s. 42, 57 fg. og s. 80; omlydte og ikke omlydte former brukes ofte om hverandre. Den samme usikkerhet finner vi også i andre viktige vestno. håndskrifter, som Strengleikar (I og II) og hovedhåndskr. av Kongespeilet fra tiden omkr. 1270—80 (Isvl. III, s. 1, 11 og 54). Fra første del av det følgende hundreår kan nevnes AM 322 fol. (ekss. fra Gulatingsloven i Nvl., s. 100 fg.) og AM 323 fol. (ekss. fra Bergens bylov i Nvl., s. 121). I alle disse håndskriftene er de omlydete formene sterkt overveiende — i motsetning til hvad tilfellet er i trøndsk og østnorsk skrift¹ —, men undatakene er påfallende mange, særlig i Kongespeil-håndskr. og hovedhåndskr. av Bergens bylov (AM 323 fol.). Også i vestno. brev finner vi en rekke ekss. på omlydsløse former (Isvl. I, s. 10 fg., Ryg., s. 12 fg.). Hægstad har gjerne forklart slike undatak som påvirkning fra østnorsk, spesielt trøndsk skrift (se t. e. Nvl., s. 56, 74, 80, Isvl. III, s. 23 o. a. st.); men ser vi på hvordan *u*-omlyden er gjennomført i trykksvak stavelse i de nevnte håndskriftene, viser det sig at omlydsforholdet i det hele følger så klare regler at det i hovedsaken må ha grunnlag i levende talemål og ikke i skrevne mønstre.

Vi kan gå ut fra Homilieboken (I og II) og stille opp følgende regler for *u*-omlyd av *a* i trykksvak stavelse eller stavelse med svakere trykk (jfr. Nvl., s. 44 og 58 fg.):

¹ Jfr. Hægstad, Gamalt trøndermål, s. 63 fg.; jfr. øg Anne Holtsmark, En tale mot biskopene, s. 45 og G. T. Flom, The Borgarthing Law of the Codex Tunbergensis (1925), s. 26.

1. Eldre *u*-omlyd mangler regelfast
 - a. i f. sing. og n. pl. i pts. på *-aðr* (altså *blæzað*, *ritað* osv.); i Hom. II noen undatak på *-oð*;
 - b. i subst. på *-naðr*, m., og *-an*, f. (*fagnað*, *scipan* o. a.); i Hom. II noen undatak på *-noð* og *-on*.

Derimot er omlyd regelfast bevart i f. sing. og n. pl. i adjektiv- (og pronominal-)former som *hæilog*, *vesol*, *onnur* o. l. Av senere hdss. kan vi se at omlyden også gjerne er bevart i n. pl. av subst., som *oðol*, *kerold* o. l. (Nvl., s. 81, 101, 122), men her er omlydsvok. usikrere.

2. Yngre *u*-omlyd mangler regelfast i 2. stav.
 - a. i pret.former på *-aðu*, *aðum* (*fagnað*) og pres. pts.-former på *-andum* (*xigandom*);
 - b. i komp.former på *aru* (*siðaru*) og sup.former på *-astu*, *-astum* (*djupastu*) og

c. vanlig også i subst.former som *manaðum*, *bardagum*, *licamum*, *þionasto* (også *þionosto*); men her er omlyden gjennomført noe uens i hdss.; omlydsvok. er her ofte bevart, dels ved innfl. fra stammevok. (*orrostu*, *þionstu*), dels kan vel også aksentforholdene ha spilt inn.

De samme reglene for *u*-omlyd i trykksvak stav. er lett påviselige i alle de håndskriftene vi har nevnt, likeså i vestnorske brev (Nvl., s. 44, 58, 80, 101, 121 fg., Isvl. III, s. 2, 12, 55, Isvl. I, s. 16 fg., Ryg., s. 14 fg.). I rygsk synes — etter Hægstad — omlyden å holde sig noe bedre i trykksvak stav. enn alm. elles i vestnorsk skrift (Ryg., s. 15 og 89), men også her er en sterk tilhug til utjevning i de nevnte tilfelle.¹

Jeg tror Hægstads hypotese om den stadige trønderske innflytelse på vestnorsk skrift er uriktig. De gode skrivere har arbeidd selvstendig og i hovedsaken fulgt et klart ortografisk system, som mer synes å ha grunnlag i deres eget taletmål enn i skrevne mønstre. I lovlitteraturen kan vi se hvordan avskriftene stadig avviker fra hverandre i syntaktisk henseende, ofte også redaksjonelt. Dette tyder på at avskrivningsarbeidet ikke bare har vært en slik tankeløs kopiering

¹ Et par håndskrifter Hægstad har undersøkt, nemlig Hom. III og Didriks-saga III, er *u*-omlyden bedre bevart så vel i trykksvak som i trykksterk stav. enn elles i vestnorsk håndskriften vi kjenner til (Ryg., s. 102, Isvl. III, s. 100); skriverne må her ha vært fra bygder hvor omlyden har holdt seg godt; i begge hdss. fins elles målmerker som kan tyde på bergensk innflytelse.

som en ofte forestiller sig. Selvsagt må en regne med at enhver avskriver er mer eller mindre avhengig av forelegg og tradisjonelle skriftformer, men inkonsekvenser i hans språkbruk kan kanskje ofte like mye komme av brytning mellom hans egen dialekt og det språkmiljø han lever i. Når det gjelder de håndskrifter vi har omtalt her, er det sannsynlig at de alle sammen er blitt til i Bergen, og — som vi også senere kommer inn på — synes de på flere måter å bære merke av taletmålet der (jfr. s. 55 fg.); det gjelder trolig også den måte *u*-omlyden er gjennomført på. Spesielt er det rimelig at den sterke tilhug til utjevning av yngre *u*-omlyd i trykksterk stavelse skyldes innflytelse fra Bergens bymål, som her tidlig må ha stått på et overgangssteg. Trolig har utjevningen her ytret sig alt i det 12. h.å., da vi finner former som *marcum* og *kallum* i et (bergensk) fragment av eldre Gulatingslov fra slutten av 12. h.å. (Nvl., s. 36). Seip regner med den mulighet at Bergen alt i slutten av 12. h.å. „har hatt et særskilt bymål, hvor *u*-omlyd virket av stående *u* bare var delvis gjennemført“ (Språkhist., s. 103, jfr. s. 155 fg. og s. 246). Det er jo karakteristisk for nåv. bergensk at det i samsvar med østnorsk, men i motsetning til vestnorske bygdemål, nesten alltid mangler „den yngre *u*-omlyd“ (Larsen og Stoltz, Bergens bymål, s. 255, 69).

Som det fremgår av den oversikt vi har gitt over bruket av *u*-omlyd i vestnorsk skrift, følger Lund 12 i det hele de regler vi har påvist der; men yngre *u*-omlyd er bedre bevart i trykksterk stav. i vårt håndskrift enn vanlig i vestnorske (bergenske) håndskrifter. De ganske få ekss. på utjevning av *u*-omlyd i trykksterk stav. vi har notert i Lund 12, har vi ment kan skyldes innflytelse fra taletmålet i Bergen (eller oversføring fra forelegg). Elles er skriverens system for gjennomføring av *u*-omlyden så klart og konsekvent at det må bygge på hans eget taletmål. — Det kan nevnes her at „Nokkur blöð“ gjennomfører *u*-omlyden av *a* på helt ensartet måte (men uten ekss. på utjevning i trykksterk stav.), se Marius Kristensens avh., s. 24 fg.; som i Lund 12 mangler også der alm. omlyd av *a* (sst., s. 34 fg.).

Hvordan *u*-omlyden har vært gjennomført i gammelfærøysk, gir de eldste skriftstykker fra Færøyene utilstrekkelig vitnesbyrd om. Det eneste dokument som gir noe materiale, er transskriptet av Húsavíkbrevene. Her mangler yngre *u*-omlyd i trykksvak stav. i ord som *fyrsegdu* (Dipl. Fær., s. 37), *glitadum* (39, 42), *sprangadum* (s. 39),

(*hia*)verandum (s. 45, 46), *manadum* (s. 38); alm. bevart i trykksterk eller halvt trykksterk stav. i *ollum monnum* (fl. g.), *ollo* (42, 46), *onnur*, n. pl. (39, 41?), *Laudufall* (38), *honom* (46), (*undir*)*tiolldum* (39, 42), *tiltolu* (37, 45), *oskodum*, pts. (48); men her er noen påfallende former uten omlyd: *kannur* (39, 42), *annur*, n. pl. (42), *hamum* (37), *allum* (men *monnum*) (38); jfr. Ark. f. nord. fil., XXVI, s. 220. Lang *a* (á) får ikke omlyd i Húsavíkbr., men blir rundet etter *v* (*suo, vorum*). — Det er vel tenkeligst at „østnorske“ former som *allum* o. l. i et færøysk brev skyldes påvirkning fra bergensk skrift (ikke østnorsk; jfr. et så typisk sørvestnorsk merke som svarabhakti *u* i Húsavíkbr.). Gammel-færøysk har sikkert hatt gjennomført *u*-omlyd i trykksterk stavelse så vel ved bortfalt som ved stående *u*, men det ser ut som der tidlig har vært tilløp til utjevning. Hos Lucas Debes (1673) anføres som karakteristisk for færøysk talemål bl. a. uttrykket *allum godum mannum* (jfr. Fær. Anth. I, s. LIV); så det er kanskje likevel ikke utelukket at de omlydsløse formene i Húsavíkbrevene kan stamme fra færøysk tale.¹ En form som *kannur* er jo gjennomført i nysær.; i svake hunkjønnsord (*ðn-st*) med rotvok. *a* er utjevning vanlig i bøyningen. I hvilken utstrekning yngre *u*-omlyd er utjevnet (eller holder på å utjevnes) i trykksterk stav. i nysær. talemål, sakner vi ordentlige opplysninger om. I Johannes Klemmentsens kvedeoppskrifter i Sandoyarbók har jeg notert former som *flagdum* (dat. pl. til *flagd*, n. ell. f.), *kappum* fl. g. (dat. pl. til *kappi*, m. = kjempe), *færa-garpum* fl. g. (dat. pl. til *ferða-garpur*, m.).² I 1. pers. pl. pres. og imper. er vel omlyden nå alltid borte i talemålet; i kvedeoppskriftene finner vi alm. utjevning i slike former (jfr. omkvedet „*Stígum fast á vårt golv, sparum ei vår skó — Guð man ráða kvar vær dansum onnur jól*“). Lengst skal omlyden ha holdt sig i slike tilfelle på Norðurøyene (Fær. Anth. I, s. CXII; jfr. Isvl. II, s. 72).

I trykksvak stavelse er *u*-oml. utjevnet i nysær. i pret. pl. av verber som *kalla* (*kallaðu*), i sup. former som *spakastu*, like-ens alm. i dat. pl. i hankjønnsord på *-ari* (*fiskarum*); og ved bortfalt *u* i f. sing. og n. pl.

¹ Vi kan også nevne her at formen *dagum* brukes i den fær. avskrift av Sauðabréf fra 1600 i AM 316 fol., men formen kan jo her stamme fra norsk forelegg (originalen på norsk i Sth. 33 kv. har sammesteds *dagvm*, NgL III, s. 34).

² Etter oppl. av dr. Matras forekommer lignende omlydsløse former også i Svabos kvedeoppskrifter.

av pts.former på *-aður*, men derimot *onnur* og *gomul* (til *annar* og *gamal*); hankjønnsord på *-naður* (*fagnadur*) og hunkjønnsord alm. på *-an*; se elles Isvl. II, s. 73, og N. bl., s. 31 fg.

Som vi ser, følger nysærøysk i det hele de samme regler for gjennomføring av *u*-omlyden som vi har påvist i Lund 12, og som Marius Kristensen har påvist i „Nokkur blöð“. Marius Kristensen finner på dette punkt „en så påfaldende overensstemmelse“ mellom „N. bl.“ og nysær. „at det ligger nær at antage en forbindelse mellom de to sprogformer“ (N. bl., s. 38). Den utjevning av *u*-omlyden som vi har i nysær. i trykksvak stavelse, har trolig vært langt gjennomført alt i gno. tid — liksom i vestnorske målføre i Norge.¹

Merkn. 1. I Lund 12 skrives konsekvent *nockor* (m. + f.) og *nockot* (en sjeldent gang *nokkor*, *nokkot*); „N. bl.“ har *nokor(r)*, *nokot*. Dette stemmer ikke med nysær., som har *nakar*, *nokur*, *nakað*; Marius Kristensen antar at dette er „en ret ung nydannelse“ (N. bl., s. 32). Vi finner ikke slike former litterært overlevert før i kvedeoppskriftene.

Merkn. 2. Det *u*-omlydte *a* skrives i Lund 12 vanlig *o*, men i visse ord mest like ofte *au* ell. *ø*, sjeldnere *av*. Oftest skrives *au* (*ø* ell. *av*) i *log* og i sammensetninger og avledninger av dette ord. I byloven har jeg notert: *laug* B 56, *laugin* (b. f.) B 37, *laugum* B 20, 39, 41, 47, 50, 68, *laugmaðr* B 45, *laugmanz* B 37 (2 g.), *laugmann* B 44, *laugþingis* B 2, *laugdoma* B 2, *laugrettu* B 45, *lauglegr* B 2, *laugleg* B 57, *laugligvum* B 6, *lauglega* B 31, 35, *lauglaugt* B 80; *laug* B 76 og *laughvum* B 40. Til sammenligning kan nevnes at former med *log-* i byl. er notert omkr. 30 g. I landsloven er skrivemåten *laug-* forholdsvis enda hyppigere, der notert i omkr. 150 tilf. (oftest i dat. pl. *laugum*), sjeldnere skrives *lag-* (22 g.) og *lav-* (6 g.). — Foran *g* skrives elles *au* (*ø*, *av*) i byloven og landsloven: *tillaugu* L 36 (2 g.), 63, 101, 115, *tillægu* L 41, *hersaugu* L 72, 76 (3 g.), 99, *leiðsaugumaðr* L 79, *leiðsaugv* B 61, *hersægv* B 3, *sægv* B 76, *savgu* L 104, *alawgur* L 345, *saugn* (= *sqgn*, f.) L 175; *laugd* (pts.) L 43, *saugdum* (pts.) L 337, *daugum* L 345. Med *au* (*ø*, *av*) skrives oftest *hogg*, n., og *hogg(v)a* (med *w*-oml.): *haug* L 117 (2 g.), 118 (2 g.), *nefahaug* L 121, *hwæg* B 66, *strandhwæg* L 85, *strandhavgj* (dat.) L 273, *hauga* (v.) B 78, L 85, 86, 91, *haugua* L 247, *havgga* L 204, *haugi*

¹ Hægstadslutning (Isvl. II, s. 74, merknad) kan ikke være riktig.

(pres. konj.) L 86, 204, *haugin* (pts.) B 6, *haugit* (pts.) L 86, 253.¹ Foran *k* skrives *au* (*ω*, *av*) alm. i *sauk* B 40, 55, 77, L 109, 122 (4 g.), 125, 136, 139, 140, 217, 224, 230, 243, 265, 293, *saukum* L 44, *savk* B 41, 54, L 90; elles notert *tauku* (til *taka*, f.) L 112, 177. — Foran *ð(r)* en mengde ekss. på *au* (*ω*, *av*) for *ø*, oftest i *øðrum*: *auðrum* B 22, 25, 28, 35, L 55, 102, 153 (2 g.), 155, 156 (2 g.), 204, 232, 235, 238, 241, 253 (2 g.), 259, 264, 269, 279, 290, 314, 336, *aðrum* L 95, 247, *avðrum* B 58, 59, *auðru* L 55, 132, 135, 166, 173, 242, *auðruuis* B 33, L 117, *auðruis* L 164;² *fauðr* (= *føður*), L 52, 57, 95, 130, 140, 141, 142, 145 (2 g.), 147, 150, 151 (*fauður*), 166 (2 g.), 254, 327, *favðr* L 107, *faðr* L 156. Elles foran *ð* i *auðlast* B 60, *svøðlarar* B 22, *veiðjstauð* (= *stqð*, f.) L 231. Foran *r*: *faur* B 80, L 82, *fauru* L 242, *faurunæty* L 119, *faurvnætar* B 64, *færnæti* B 49, *kaupfárum* B 59, *refnisskaur* (= *hrefnisskør*) B 74, *arfum* (til *arfr*) L 132, *bærn* L 143, *gárdum* B 3, L 213. Foran *l(l)*: *aul* (= *ql*) L 43, 48, 68, *aull* L 298, *aullum* L 51, *aullu* L 54, 288, *awl* L 270, *allum* B 7, 76, B 81; *saulu* (til *sala*, f.) L 42, 238, *saulo* B 29, *sáhum* L 48; *tiltaulu* L 58, 321, *avlnum* (til *alinn*, pts.) L 67, *tauld* (pts.) L 144, *giæld* (pl. til *giald*, n.) L 47. — Foran *t*: *fæt* (n. pl.) B 32, 59, *meæt* (= *miqt*, n. pl.) L 115. Foran *st*: *laustv* (til *losstr*, m.) L 221. Foran *f*: *haufði* (til *hofuð*) L 112 (men alltid *hofuð* og *hofu(m)*, 1. pers. pl. pres.).

Som vi ser, skrives i byloven og landsloven *au* (*ω*, *av*) for *ø* i de samme stillinger og oftest i de samme ord; svært ofte foran *g(g)* og *ð(r)*, mindre hyppig foran *k*, *r* og *l(l)*, en sjeldent gang foran *t*, *st* og *f*; foran andre konsonanter alltid *o*.³ De øvrige deler av håndskriften viser presis det samme forhold.⁴ Det tyder på at skriverens

¹ Til sammenligning kan ansøres *hog* L 117, 253, 302, *hogg* L 118, *hogh* L 199, *vagnhogh* L 327, *strandhogh* B 5; *hogga* L 86, 300, B 5, 17, 18, *hogua* L 86, 199, *hoginn* (pts.) L 100.

² En skrivemåte med *o* er likevel vanligst i slike ord.

³ Konsonanten foran omlydsvokalen kan også ha spilt en rolle; *l* synes sål. å ha vært gunstig for *au* (*ω*, *av*), der skrives jo stadig *laugum*, men *dogum* (bare én gang *daugum* L 345); der skrives alltid *omogum* (t. e. L 157). En vokal i nærmheten kan også ha virket på omlydsvokalen; i bly. t. e. alltid *logbok*, og (visstnok) alltid *ødol* (n. pl.) ell. *ødøll* i håndskriften.

⁴ Av nye ekss. notert i hirdskråen og kristenretten ansøres: *laugfastr* (= *løgfostur*) K 16, *daug* (= *døgg*) K 4, *þauk* (= *føkk*) H 81, *skaurðum* H 66, *skaur* og *skær* H 45, *laustum* (dat. pl. til *last*, n.) H 37, *gaufogleks* Kr 30.

gjengivelse av det *u*-omlydte *a* gir uttrykk for noe eiendommelig i hans eget talemål, at den mindre skyldes brytning mellom skriftradisjon (forelegg) og talemål.

Det er verd å legge merke til at der foran nasalene *m* og *n*, hvor der spesielt foran *n(n)* fins en mengde eksempler, aldri er notert *au* (*ω*, *av*) for *ø* (alltid t. e. *gomu'*, *somuleið*, *skynsomum*, *onnur*, *monnum*, *londum* o.s.v.). At omlydsvok. alltid gjengis *o* foran nasaler, tyder på at den i uttalen her tidlig er falt sammen med *o*.¹ Det kan her pekes på det forhold i færøysk at *gno*. *ø* foran nasaler er falt sammen med *o* og uttales nu *oø* eller *å* (*groen* [= *gron*, f.], *gámlun*, *lándun* o.s.v.), mens elles *ø* vanlig er blitt *ø* (*bókkun*, *dóslun*, *bödn* osv.), Isvl. II, s. 72 og 155, N. bl., s. 29 fg. Denne utvikling av omlydsvokalen er kjent i norske målsøre fra Hordaland (Isvl. II, s. 155 fg., Isvl. I, s. 12). — I brytningsdiftongen *io* (*eo*) skrives i Lund 12 konsekvent *o* (bare i et par tilfelle *ω*), noe som tyder på at *o* her enda ikke vanlig har falt sammen med *ø* (*u*-oml. av *a*). Når *o* i brytningsdift. *io* i nysær. er blitt *ø* i ord som *jørð*, f. (*jør*), *bjork*, f. (*björk*) o. a. — liksom vanlig *u*-oml. av *a* (Isvl. II, s. 93), synes dette sammenfall å ha funnet sted i etter-norrøn tid (jfr. Isvl. II, s. 156).

Den stadige skifting i gjengivelsen av det *u*-omlydte *a* i visse stillinger tyder på at omlydsvokalen her har vært uklar, slik at det har vært vanskelig å uttrykke den med en bestemt bokstav; *o* og *au* (*ω* ell. *av*) skifter jo stadig i enkelte ord, ofte i ett og samme ord i samme spalte, t. e. *hauga*, *haugi* (pres. konj.), *haugit*, men *hogga*, *hogua* L 86, *auðrum*: *oðrum* B 28, *laugmanz*: *logmanz* B 37, eller jamvel i ord på samme linje: *laugmaðr*: *logbok* B 45, *logmaðr*: *laugrettv* L 41, *j kaupforum* *allum* B 76.

Det er ikke klart hvad grunnen kan være til denne stadige skifting. Trolig betegner skrivemåtene *o*: *au* (*ω*, *av*) ikke bare grafisk ulikhet, mulig gjengir de ulik uttale. Former med *au* (*ω*, *av*) for *ø* kan

¹ I „Nokkur blöð“ gjengis det *u*-omlydte *a* alltid *o*, men etter Marius Kristensens påvisning synes omlydsvok. *o* å ha hatt en annen kvalitet foran nasal enn elles, idet den foran nasal alm. krever *o* i endestavelsen, elles alm. *u*, altså *onnur*, *somo* o. fl., men *oðru*, *sogu* o. fl. Denne „vokalharmoni“ tyder på „at *ø* foran nasal har fået ren bagtungeartikulation, d. v. s. formodentlig faldet sammen med *o* i lyd“, mens *ø* elles (foran *u* i end.) må ha vært en mere „fremskudt bagtungevokal eller maaske en midtungevokal“; se N. bl., s. 28 og s. 13 fg.

betegne et eldre trin i utviklingen av omlydsvokalen, hvor uttalen har vært diftongisk; skrivemåter som *pau bavn* (= *pau børn*) K 11, *pau bavn* L 143 (sst. *pæ*), *aul pau mal* L 43 taler for det.¹ Verbet *hoggva* skrives i kodeks alminneligst *hauga*, pts. *haugit* (jfr. foran); det kan tyde på at slike former alm. har hatt en uttale med diftong, at presensformer til dette verbum vanlig skrives *hæygr* — sannsynligst en analogisk dannet form til presensformer av *auka*, *ausa*, (*h*)*laupa* (se s. 60 fg.). Skriverens stadige vakling mellom *o* og *au* i former som *log* og *laug*, *hogga*—*hauga*, *sok*—*sauk*, *oðrum*—*auðrum*, *foð(u)r*—*fauð(u)r*, *for*—*faur*, *ollum*—*aullum*, *solu*—*saulu* o. fl. må helst skyldes at skriverens egen uttale har vært vaklende på dette punkt. Formene med *au* er neppe bare skrifttradisjonelle, da der i håndskriften kan påvises en viss regelbundethet i bruket av diftong for *ø*. Det torde være et vitnemål om at en diftongisk uttale av det *u*-omlydte *a* i visse ord virkelig har forekommert i skriverens målføre, at bearbeidelsen av Sauðabrevet i vårt håndskrift har en rekke former med *au* (for *ø*), mens originalen i Sth. 33 kv. helt mangler slike former. Men sannsynligvis har dette vært en vikende uttale.² Elles vil vi tilføie at det kunde gi forklaring på skriverens usikkerhet i gjengivelsen av det *u*-omlydte *a*, at skriveren har levd i et fremmed språkmiljø, hvor uttalen av omlydsvokalen kan ha vært avvikende fra hans egen.

Så vel i norsk som i islandsk skrift er der mye vakling i gjengivelsen av det *u*-omlydte *a*; se Hægstad, Innleiding til Vestno. maalfore, s. 22 fg.³ Vanligst blir omlydsvokalen skrevet *o*, men skrivemåten

¹ Diftongen *au* skrives skiftevis *au*, *ø*, *av*, t. e. *sauð*, *søð*, *savð* i Sauðabrevet.

² Til en mulig uttale *au* (for *ø*) i visse tilfelle i eldre fær. kan anføres at der i Húsavíkbr. (Dipl. Fær., s. 38) skrives *Laudufall* (= *Løðufall* — et no. stedsnavn, visstnok identisk med det nåv. *Løfall* i Kvinnherad (NG XI, s. 29); elles skrives i Húsavíkbr. *o* for *ø*. I „Nokkur blöð“ skrives jo alltid *o* for *ø* (se foran); om skriverne av „N. bl.“ og Lund 12 begge har vært færinger, har de sikkert ikke vært fra samme bygd på Færøyene (se s. 49 o. a. st.).

³ Som eksempel på den usikkerhet som kan råde i hdss. i gjengivelsen av det *u*-omlydte *a*, kan nevnes at Gl. kgl. Sml. 3260 kv. (som er skrevet av en norsk-påvirket isl., trolig i Bergen) alm. har *ð* (*ðllo*, *lög*, *dögum*, *vðkv*, *hðfu* o. a.), ofte *o* (*iorðo*, *stofv*, *logliga* o. a.), men stundom også *au*, *av* ell. *ø* (*hauga*, *skaukla*, gen. pl., *havfðe*, dat., *afvñðarbot* o. a.); ved omvendt skrivemåte kan *ð* brukes for *au* (*kðp*, *nðsýniar*); jfr. elles om en mulig sammenheng mellom dette hdskr. og Lund 12 s. 60.

au (*av*, *ø*) og andre tegn optrer tidlig i håndskriftene.¹ Om de ulike måter å gjengi *u*-omlyd av *a* på kan betegne dialektskilnader, og på hvilken måte, er det vanskelig å uttale noe, da dette språklige forhold ennå er altfor lite undersøkt. — Om skrivemåten *au* (*av*, *ø*) for *ø* bare er grafisk eller om den betegner en diftongisk uttale, kan være tvilsomt. I isl. og nyno. dialekter (spesielt vestno.) fins ikke få ekss. på en uttale *au* for *ø*, se Noreen, Gr., § 105 med henvisninger; jfr. Seip, Språkhist., s. 255.² Dette blir jo alm. oppfattet som nyutviklinger, men utelukket er det ikke at diftongen i visse tilfelle kan ha holdt sig helt fra omlydstiden, når de lydlige omgivelser var gunstige for den. At *au* (for *ø*) forekommer så ofte i håndskriftene alt i 13. h.å., og fra ulike dialektområder, skulde tyde på at det er et eldre språkforhold som enda delvis holder sig.

4. Bruket av *e* og *æ*.

Vi skal så gå over til å behandle håndskriftets bruk av tegnene *e* og *æ*; så vidt jeg kan se, finner vi her de beste opplysninger til nærmere å kunne bestemme skriverens dialektgrunnlag.

I. Skriveren gjør ingen forskjell på *e*- og *æ*-lyd; tegnet *e* brukes regelfast i begge tilfelle. Påfallende er den temmelig konsekvente gjennomføring av *e* for lang *æ*-lyd. I byloven har jeg notert følgende eksempler med *e* for *æ*: *mela*, pres. *melir*, pts. *melt* notert omkr. 20 g., alltid med *e*, *eptirmelandi* 7, *langstreti* 14, og elles alltid *streti* (notert omkr. 20 g.), *gezlu* 5, *smeri* og *smera* (komp.) 5, 33, *vtlegan* 6, *uttlegan* 7, *vttlegar* 24, *utlegir* 42, *vtlegðar* 44, *vandreðe* 6, *vuiðkuemlict* 8, *etleiðing* 9, *beðe* 20 (2 g.), *bedi* 20, 21, 64, 80, *litkleði* 20, 22 og *kleði* 31, *kleðe* 36, 38 (2 g.), *kleða* (gen.) 23, *kleðnað* 78, *kleðast* 78, *breðe* (til *bræða*) 25, *heri* (komp.) 26, *smeri* (komp.) 33, *bryggjulegi* 29 og *legi* 69, 70, 76, *þer* (dem. pron. f. pl.) 32 b, 59, 61, 81 og passim, alltid med *e*, *bles* (pres. til *blása*) 32 b, *fer* (til *fá*) 37, 44, 47, 79 og passim, skrevet *fér* 41, etti

¹ *au* kan stundom være regelfast tegn for *ø*, sål. i et fragment av landsloven fra omkr. 1300 (NgL IV, s. 153—156).

² Det kan også her henvises til Am. B. Larsen, Sognemålene, s. 248 fg. o. a. st., Maal og Minne 1934, s. 39 fg. (hvor *haugga* og *hogga* i et skuespill på gammelt Sunnhordlandsmaal) og P. Thorson, Målet i Nordaust-Ryfylke, s. 52. — Om diftong kan forek. for gno. *ø* i nysær., sakner vi opplysning.

(pret. konj.) 48, *ofsuesi* 49, *reðr* og *reðe* (til *rāða*) 51, 70, *melikerold* 52, *settareiðr* (-*eiði*) 38, 39, 55, 56 (2 g.), 76, *settast* 69, *letr* (til *lāta*) 57, *feræyium* 62, *sefarfoll* og *seuarfoll* 63, *festarhell* 69, *akkeriseti* 70, *-setum* 71, *begir* (til *bægia*) 70, *begi* (pres. konj.) 73, *begði* 73, *vegia* 73, *hettr* 79, *embetti* 80 (2 g.), *eptirlate* 81, *kerir* (til *kæra*) 81. Elles i ord som *venastir* (til *vænn*) 2, *nepum* 36, *oreentr* 37, *rena* 48, 54, *frendum* 44, *netr* og *netur* (f. pl.) 45, 57, 66, 80, *ner*, *nest* og *nestr* alltid med *e* (notert ca. 10 g.); slike ord har jo i gno. alm. lukning av vokalen — „straks etter eller fyre dental nasal“ (Isvl. I, s. 31, Ryg., s. 19. Nordvestl., s. 10, 82, 103, 104, Seip, Språkhist., s. 108, 164, 256; jfr. Noreen, Gr., § 118.) — Uten å ha foretatt noen helt systematisk opptegning har jeg i byloven notert omkr. 130 tilfelle da *e* er skrevet for *æ* (lang *æ*-lyd). Like regelfast skrives *e* for *æ* i de senere innførte retterbøter til byloven.¹

Bare i et par ord skrives i byloven *æ* vanlig for lang *æ*-lyd (*i*-oml. av *ð*), nemlig i *æsta*, v., og *bæðe* (-*i*); *æsta* (*æstir*, *æsti*) alltid med *æ* (notert 12 ganger), *bæðe* (-*i*) oftest med *æ* (notert i alt 9 g. med *æ*,² 6 g. med *e* — se ovenf.). Da *æ* — en sammenskrivning av *a* og *e* — er skriverens faste tegn for *æ* (*i*-oml. av *ð*), tyder den konsekvente bruk av *æ* i *æsta* på at vokalen her har vært rundet. Av Codex Tunsbergensis, Ny kgl. Sml. 1642 kv. (fra omkr. 1320), kan en se at det i norsk har eksistert en uttaleform *æsta*, ordet skrives i Tunsberg bylov i dette hdskr. konsekvent med *ð* (*ðsta*, *ðster*, *ðste*).³ — Om formen *æsta* i Lund 12 bygger på skriverens egen uttale av ordet, eller det er en form *ðsta* i forelegget som er transskribert slik, får være uavgjort.

¹ Bare tre undatak er notert: *bæðe* Br 83, *mælt* Br 86, *ævenligha* Br 109.

² *bæðe* 3, 17, 20, 22, 31, 38, 45, *bæði* 1, 11.

³ Så vel Cod. Tunsberg. som Lund 12 inneholder avskrifter av landsloven, byloven, kristenretten og hirdskränen, men noen direkte sammenheng kan det neppe være mellom de to codices — således at det ene håndskrift (helt eller delvis) skulle ha tjent som forelegg for det annet; der er foruten språklige også redaksjonelle ulikheter mellom dem. Men det er tenkelig at de to lovbook-skriverne kan ha nyttet felles (eller nærliggende) forelegg, hvorfra formen *ðsta* (*æsta*) kan stamme. Også elles (således i bruket av *e* for *æ*) er der språklige tilknytningspunkter mellom de to håndskrifter. Men målpreget viser i det hele stor ulikhet hos de to skriverne.

Skriftformen *bæðe* kan mulig skyldes runding etter det labiale *b* (jfr. *bæði* DN II 257, 1343); „*e* og *æ* vert sporadisk runda til *ð* (*o*, *ø*) i labialt umvære“ (Isvl. II, s. 42, I, s. 94 fg.). Mulig kan også *æ* i *sævarfoll* 63 (alm. med *e*) og *bægir* 73 (tii *bægia*, som alm. har former med *e*) være uttrykk for labialisering,¹ men rimeligst fra forelegg.

Utenom de her nevnte tilfelle skrives i byloven alltid *e* for lang *æ*-lyd og elles i håndskriften *e* for *æ* like regelfast. I kristenretten er sål. *e* for *æ* gjennomført uten undatak. Hirdskränen og særlig landsloven har endel eksempler med *æ* for *i*-omlydt *ð*, men det blir likevel få undatak fra regelen.²

Lang *e*-lyd (*é*) skrives i byloven alltid *e*, elles i håndskriften også noen ganger med *æ*, i de senere retterbøter til byloven ofte i pron. *ver* (*vær* og *wær*)³ i hirdskr. og landsloven oftest i *fe* (*fæ*, *fænað*, *fælag* o. l.).⁴ Skrivemåten med *æ* i slike tilfelle kunde mulig være uttrykk for labialisering, men annen forklartng er også mulig (se nedenfor s. 45). Elles må vi regne med at ortografien kan være påvirket av forelegg. Særlig landsloven og de senere innførte retterbøter viser adskillig ortografisk ustøhet, som helst må komme av at skriveren her har arbeidd raskere og vært mer bundet av foreleggene (jfr. s. 7).

Etter det vi hittil har sett om skriverens bruk av tegnet *e*, må vi slutte at i hans målføre har lang *e*- og *æ*-lyd falt sammen.

¹ Jfr. NgL II, s. 280, note 31, hvor *bægir* anføres fra Tunsberg bylov i Cod. Tunsberg. og Sth. C 15 kv.; Cod. Tunsberg. har dog alm. *begir*, også der hvor Lund 12 skriver *bægir*.

² *æ* skrives for *æ*-lyd, i hirdskränen: *bær* (dem. pr. f.) H 14, *hæstu* (sup.) 20, *suikræðe* H 21, *förræðe* H 24, *ætt* H 44, *mælt* (v. s. a. *mela*) H 44, *bæðe* H 75 og passim, *sætter* (f. pl.) H 76; i landsloven: *frændr* L 130 (2 g.), *frænda* (gen.) L 338, *iafiræðe* L 132, *fær* (til *fá*, v.) L 139, *ætleidinger* L 144, *ætleiða* L 151, *ætleiðr* L 151, *ætleg* L 175, 176 (også *etlegh* 176), *være* (pret. konj.) L 272, *Færøyum* L 314, 315 (Sauðabré.), *bæðe* 324, 325 (Sauðabré.), *fiolmæle* (v. s. a. *fæme*) L 336, *æfens* L 337, *ævanlega* L 342. — Som vi ser, oftest *æ* i fremlyd i *ætt*, foran *ð* (i *bæðe*, *-ræðe*) og i *frændr*.

³ *vær* (og *wær*) Br 83, 84, 85, 106, 107, 108, 109, 110.

⁴ *fælagh* Br 105, *fælogum* H 50, *fælags* H 77, *fæ* H 78, 95, K 7, L 108, *fænað* L 247, *færhald* L 314, *fælagsgerð* L 337, *fælag* L 337, 338 (2 g.); elles: *næ* og *næa* (for *né*) Br 86, 113, L 167, 168, *bræf* L 310, 315 (Sauðabré.), L 339, *læth* (pret.) L 315 (Sauðabré.), *rætt* (til *réttir*) Br 118.

Kort *e* og *æ*-lyd skrives også oftest *e*, men her er tallrike undatak med *æ* i landsloven og retterbøtene, især i fremlyd i ord som *ærendi*, *æða*, *æptir*, *ælla*, *ærfingi* o. a.; også i hirdskråen skrives hyppig *æ* i slike ord. I byloven og kristenretten skrives *æ* sparsomt for kort *e* og *æ*-lyd.¹

I dist. *ei* skrives regelfast *e*, men ikke sjeldent *æ* når distongen står i fremlyd (jfr. s. 50).

II. For *æ* — *i*-oml. av *ø* — skrives, som vi alt har nevnt, regelfast tegnet *æ*, en ligatur av *a* og *e* (*bæta*, *dæma*, *sækia* osv.). Slik skrives også den korte *ø*-lyd (*æxi*, *slæcka*, *hæggur*, *æfra* o. a.). Det er ikke i vårt håndskrift tale om noen forveksling av *æ* og *ø* (jfr. s. 9), slik som vi ofte ser det i islandske håndskrifter fra denne tid — på grunn av det islandske sammenfall av *æ*- og *ø*-lyd; *æ* er skriverens faste tegn for *ø*-lyd (lang ell. kort). Tegnet *ø* fins i byloven brukt bare to ganger (*ðxn* B 36, *stöding* B 75)², og elles i det store håndskrift bare 11 ganger.³ De få gangene *ø*-tegnet er brukt, må det av vanvare være overført fra forelegg.

Noen ganger skrives *e* for *æ*, nemlig *demda* B 9, *fera* B 43, *ferði* (pret.) B 2, 49, *takferslur* B 47, *takférslu* B 49, *bear mannalavg* B 76; *þrensku* („af þrensku iarne“) Br 100, *norrenan* Br 101, 105 (*norrænan* Br 89), *smer* Br 114; *breðrung* (også *bræðrung*) K 26; *reddum* (pret. til *ræða*) H 35, *semdir* H 43; *betur* (= *bætr*) L 112, *bea* (gen. pl. til *bær*, m.) L 240, *fatekir* L 325, *husbedr* L 324, 325 og *bendr* L 326 (sammesteds også *bændr*), de siste ekss. fra Sauðabrevet. — Eksemplene viser at der i visse tilfelle, mest etter *b*, har vært en

¹ I byloven *sækr* B 14, 53 og passim, *hasæta* (til *häseti*, m.) B 68, 69, *æða* 31 b, *gæra* B 3, *mæta* B 30, *bæriast* B 69, *festum* (til *festar*, f. pl.); vanlig *æ* i *ærtog* og *ærendi* (men ofte også *e*, t. e. *ertogh*, *ertog*, *ertugum*).

² Først skrevet *styding*, som etterpå er rettet til *stöding*.

³ *bönum* (og *bænum*) Br 86, *ðyri* Br 103 (NgL III, s. 43, 6 har feilaktig *æyri*), *förv* („at förv nedri“) Br 103, *dömi* (n. pl.) H 12 (etterpå rettet ved en skråstrekk gjennom *o*, således at den ligner *æ*), *loghkönn* H 42, *ðxi* H 47; *logbðkr* L 35, *ðyst* (= *øykst*) L 44, *möðir* (= *mædr*) L 60 (feilskr.; det er klusset med *ð* — først skrevet entallsform), *ðxi* (og *æxi*, *æxar*) L 82, 83, *ðxar* L 117, *köypti* (og *kæypti*) L 272. — Skrivefeil er *oxi* L 118, *boli* L 183, 196 og *bolis* L 251 (de siste kanskje ved sam.blanding av *ból*, n. og *bæli*, n.); om *troystande* L 36, se s. 50.

tendens til hel avrunding av *æ*; Hægstad har mange døme fra gno. skrift på overg. *æ>e* „i labialt umvære“ (Nvl., s. 19 fg., 97, 113, 131, Ryg., s. 46, Isvl. I, s. 99, Isvl. II, s. 42; jfr. Seip, Språkhist., s. 166, 264 og Noreen, Gr., § 119).

For kort *ø*-lyd skrives, som vi har nevnt, også alm. *æ*, men oftest *e* i *kenr* (*kemur*) — sjeldnere *kæmr* (*kæmur*), også *sefr* (til *sofa*) H 29 og *efstur* L 250.

Distongen *oy* (isl. *ey*), skrives konsekvent *æy* (t. e. *læyvi*, *æyrir*, *kæypti* osv.) gjennom hele håndskriften; se s. 50.

Skriverens måte å gjengi *ø*-lyden på må vel forklares slik at i hans målføre har den vært så sterkt delabialisert at *æ* har vært det naturlige tegn; men delabialiseringen har ikke vært så gjennomført at der — som i islandsk — har inntrådt sammenfall av *æ* og *ø*.

Det vokalbruket vi har gjort rede for her, er i strid både med islandsk og norsk skriveskikk. Visstnok kan i islandsk alt tidlig i det 13. h.å. tegnet *æ* bli brukt for *æ*, fordi *i*-oml. av *ø* er blitt endret og har falt sammen med *æ*; men slik konsekvent bruk av *æ* for *æ*, som i Lund 12, er ikke vanlig hos islandske skrivere så tidlig som ca. 1300. Tradisjonell skrivemåte med *æ* blander sig enda ofte inn. Således i Gl. kgl. Sml. 3260 kv., skrevet av en islanding (med undatakk av et par no. utfyllinger) i beg. av det 14. h.å.; her skrives *æ* alm. for *æ*, men ofte også *ð*: *döma*, *böte*, *bðarlogh* o. m. a. — Gl. kgl. Sml. 3268 kv., isl. lovåndskrift fra ca. 1300 (trykt NgL IV, s. 185 fg.) har heller ikke gjennomført *æ* for *æ*, derimot synes Gl. kgl. Sml. 3270 kv. (isl. lovåndskr. fra ca. 1320—30) å ha det.

Helt u-islandsk er den gjennomførte skrivemåte *æy* (for dist. *øy*). Både eldre og yngre islandsk har regelfast *ey* (Hægstad, Innleiding, s. 10). I strid med islandsk skriveskikk er også det regelfaste bruk av *e* for *æ* (*i*-oml. av *ø*). Lang *æ* — som jo i islandsk utviklet sig forskjellig fra lang *e* (F. Jónsson, Gram. for det isl. oldspr., s. 85) — skrives i isl. håndskrifter fra denne tid alm. *æ* (ofte også *ø*); Gl. kgl. Sml. 3260 kv. bruker sål. regelfast *æ* (t. e. *mællt*, *utlægian*, *frændkonum*, *klaði*, *ræzlu* i landsloven).

Helt i strid med norsk skriveskikk er det gjennomførte bruk av *æ* for *æ* (*i*-oml. av *ø*). — Om skrivemåten *æy* opplyser Hægstad

at den var alm. i eldre trøndsk, men blev senere fortrengt av *øy* ell. *œy*; fra 2. halvpart av det 13. h.å. av er dette „den sedvanlege heimenorske skrivemåte“ (Hægstad, Innleiding, s. 26, jfr. Wadstein, Fornno. hom.bokens ljudlära, s. 85 fg.). Håndskriftets regelfaste bruk av *e* for lang *æ* strider også imot alm. norsk skriveskikk, selv om vi oftere ser *e* for *æ* i norske hdss. (Noreen, Gr., § 118). I det østlandske lovhåndskrift Cod. Tunsbergensis, som vi har nevnt, er *e* alm. tegn for *æ* (se Flom, The Borgarthing Law of Cod. Tunsb. (1925), s. 27 og Seip, Språkhist., s. 256); men noen dialektssammenheng kan det ikke være mellom dette håndskrift og Lund 12. I vestnorsk skrift har Hægstad ofte notert *e* for *æ*, helst når en dental-nasal er nabokonsonant (se henvisn. s. 40), men den alm. regel synes å være at *i*-oml. av *á* gjengis *æ*. Slik i sørvestlandsk skrift, som det ligger nærmest å sammenligne med.¹ Om sørvestlandske målføre i våre dager opplyser Hægstad at „dei oftest har *æ* der som g.norsken har *æ*“ (Isvl. I, s. 31, merkn. 211). Det må likevel merkes at bergensk vanlig har overg. *æ>e* (Larsen og Stoltz, Bergens bymål, s. 59 og 61), likeså rygsk med Stavanger bymål (Thorson, Målet i Nordaust-Ryfylke, s. 15 og 34, Berntsen og Larsen, Stavanger bymål, s. 75 og 78).

Etter islandsk eller norsk målbruk kan vi vanskelig forklare bruket av tegnene *e* og *æ* i Lund 12; noen sammenblanding av islandsk og norsk kan det ikke være tale om, så klar og følgestreng skriverens ortografi er på dette punkt. Jeg tror den naturlige løsning er at skriveren har vært færing, for ut ifra færøysk talemål vil et slikt vokalbruk kunne forstås.

I færøysk har *é* og *æ* tidlig falt sammen i én lyd, som ved diftongering i nyfærøysk uttales *æa* (likesom opphavlig kort *a*); om denne utvikling se Isvl. II, s. 76 fg.; jfr. nedenfor s. 63 om *nea* (*næa*). Húsavíkbrevene viser dette sammenfall; der skrives alltid *e* for *æ*: *akeru* (Dipl. Fær., s. 37, 45), *venum* (39), *efuendligrar* (45), *Ferøyum* (45), *nesta* (37), *nestan* (43, 44), *nerværande* (46), *nest* (48). Færøysk innskott i landsl. i Sth. 33 kv. (ca. 1350) har *þer* (= *þær* f. nom. pl.) og *frendr*;

¹ Stundom forekommer sterk bruk av *e* (for *æ*), således i et par brev fra Valdres, Isvl. II, s. 36.

elles gir ikke de eldste fær. skriftstykker noe materiale til belysning av dette forhold. Men det bør nevnes at „Nokkur blöð“ viser sammenfall av *é* og *æ*;¹ jeg har her notert over 60 ekss. med *e* for *æ*, *æ* for *æ* forekommer bare 12 g. (jfr. Mar. Kristensen, N. bl., s. 15); dette forhold kan styrke Mar. Kristensens oppfatning at „Nokkur blöð“ er skrevet av en færing.

Den lange *e*- og *æ*-lyd skulde vi etter nyfærøysk uttale helst ha ventet gjengitt *æ*. Hægstad antar at det lydlige sammenfall av *é* og *æ* i fær. har begynt i gno. tid med overg. *é>æ* (Isvl. II, s. 76). Han peker på at Húsavíkbrevene har *vær* for *vér*, pron. (Dipl. Fær., s. 47, 48), her også *loghrættu* (s. 47). I Lund 12 kunde vi kanskje også skimte denne overgangen i skriftformer som *fæ*, *vær*, *bræf*, *næa* o. a. (se s. 41). Når skriveren av Lund 12 regelfast bruker *e* for lang *æ*-lyd, kan det være fordi *æ*-tegnet i hans ortografi benyttes for den delabialiserte *ø*. Elles synes jo kildene — i motsetning til Hægstad — å vise at sammenfallet har begynt med overg. *æ>é*; åpningen av vokalen kan være kommet med diftongeringen.

Vi må dernest spørre: Kan skriverens måte å gjengi *ø*-lyden på ha grunnlag i færøysk målbruk?

Her kan vi først nevne at Lund 12 og flere av de eldste skriftstykker fra Færøyene stemmer helt overens i gjengivningen av den *i*-onlydte *ø*; i Húsavíkbrevene² skrives den *æ*, et par ganger *e*: *afdæmt* (Dipl. Fær., s. 36), *forseman* (37), *armædi* (37), *dunhegendum* (39), *grænt* (40), *hægendifin* (42), *græntt* (42); innskott i landsl. (Sth. 33 kv.) har *samdaðgrís*; brevet om Skúvoysøstrene *dættur* (Dipl. Fær., XXVI); tingsfarar-skipan mangler eksempler. Vi kan og nevne at den fær. avskrift av Sauðabrevet i AM 316 fol. (1600) alm. har *æ* for *æ*, t. e. *bæta*, *baendr*, *sialffæðslumen*, *fæða*, *fatekr* (Hægstad, Arkiv f. nord. fil., XXVI, s. 222). Et par av de eldste færøyske skriftstykker kjenner likevel ikke noen overg. *æ>æ*, nemlig brevet (i Sth. 33 kv.) fra lagrettemennene på Færøyene fra omkr. 1400 (NgL IV, s. 666), hvor en kan lese skriftformer som *bóarmönnum*, *hófva* (her også *ðy*, jfr. s. 50),

¹ Etter Mar. Kristensens undersøkelse av vokalharmonien i „N. bl.“ fremgår det at lang *e*- og *æ*-lyd har stått hinannen nær (se hans avh., s. 17).

² De 4 som er utstedt på Færøyene.

og transskriptbrevet av 1479 med former som *Fforeum* fl. g. (også *Ferróum* utenpå brevet), *ssokia* (Dip. Fær., s. 49, 51, 52). Her kan og nevnes at „N. bl.“ så godt som alltid har *æ* for *i*-oml. av *ø*; undatak er *retr* (2 g.), *feslu* og *audefum* (F. Jónsson, Indl. til Hauksbók, s. XXVI, Mar. Kristensen, N. bl., s. 50).

Hægstad oppfatter formene med *æ* (*e*) for *ø* i transskriptet av Húsavíkbrevene som islandske målmerker (Arkiv f. nord. fil., XXVI, s. 219 fg.), men da det er utelukket at en islanding kan ha skrevet — som Hægstad selv påviser —, er det rimeligst å anta at slike former, når de brukes så ofte og så gjennemført som her og også elles kan påvises i de eldste færøyske opptegnelser, har hatt grunnlag i færøysk tale. Det er sannsynlig at eldre færøysk — iallfall dialektisk — har hatt en uttale av *ø* med så liten leppe-runding at det følt naturlig å gjengi den med *æ*. — I „Færøsk Anthologi“ I (s. 60) opplyser J. Jakobsen at på Skúvoy — altså innenfor sønnenfjordsdialekten — uttales *ø* med så svak labialisering at den lyder „næsten som henholdsvis *æ* og *ea*, dog med en lille forskel fra virkelig *æ* og *ea*“; blandt eksempler nevnes *færjun* og *kreadža* (= *krækja*).

Denne uttale har ikke bare vært begrenset til Skúvoy; den har også vært alm. på Sandoy i eldre tid, iallfall i hovedbygden Sand. I våre dager vil hverken skuinger eller sandinger bruke *æ* for *ø*, men de eldre kan herme uttrykk fra gamle dager med *æ* (*e*) for *ø*, og omvendt *ø* for *æ* (*e*); uttrykket *ain þøn heðna* (= *ein pen høna*) hørte jeg som eksempel på hvordan de gamle sandinger kunde forveksle *e* (*æ*) og *ø*; en slik sammenblanding må ha vært særmerkt for overgangstiden da det delabialiserte *ø* mer og mer blev trengt tilbake ved innflytelse fra skriften og vel også fra nabodialektene. At det har vært alm. å uttale *æ* for *ø* — både for opphavlig og for sekundær *ø*-lyd — på Sandoy og Skúvoy enda før et hundreår tilbake, får en stadfestet av Johannes Klemmentsens kvede-oppskrifter herfra. Jeg har gjennomgått hans eldste kvedesamling på Sandoy-mål fra 1819 (Ny kgl. Sml. 1954 kv.) og ansører en del ekss. derfra:

fædur (= *fotur*): „so raj han til Trondhajm noor, sum fædur bera best“ (i kvedet om Edlindur Bondi); „so raj han til Fraglandar sum

*fædur bæra motti“ (Mirmants kv.); men også *fædur* (Padur Knudssons ríma);*

dædur (= *dötur*) i kv. om Edlindur Bondi, men her også *bædur* (= *bötur*), som rimord til *dædur*; også *brovur* (= *broður*);

færslí i Skrimsla ríma („dalir u færslí fixð“; norm.: *dalar og færslu fjöll*); men sammesteds *föra*, v. (som alm. skrives så) med pts. *ferdur* (i Padur Knudssons ríma);

dæmin ell. *demin* (= *dömin*) i flere oppskrifter („mong eru demin ond“);

hægru og *hegru* (mots. *vinstri*) alm. („hans hægru hand“, „uj hegru hedlis-kjin“); én gang også *hægru* (i Ásm. Aðalssons kv.);

rægt (= *røkt*, f.) og *rægta* (*røkta*) oftere og alltid skrevet på denne måte;

hæviskjir („adlir hæviskjir svainar“) i Snjolvs kv., og *hæviskun* („uj hæviskun talvi“) i Ormar Toralssons kv.;

hægt og *hegt* (t. e. „hægt up undir skuj“, „vindur sujni sægl nu hegt i raa“) ofte; men *hoar hadlir* og *hoaloft* (*hogaloft*);

fæggja, pts., = *fæðgað* („val hevir fajir mujn fæggja mær“) i Grimmars kv.;

* *fæjir*, pres. til *fœða* („hon fæjer tvajr svajnar baldar“), men og *fœjir* („hon fœjer ain ungan svajn“); elles alm. *fœa*—*fœddi*, likesom *grœa*—*grœddi* (også *greddi*), *mœda* (= *mœta*)—*mœddi*, *bœda*—*bœddi*, *sœgja* (= *sœkja*), *moje* (= *mœdi*); alltid *grøn* og *sød*. Hvor dansk skrivemåte kunde støtte, blir *ø* oftere skrevet.

Elles har jeg notert *æ* (*e*) hvor nyfær. normalt har *ø* i ord som:

hæg (= *hogg*, n.) alltid (i „Sandoyarbok“ kan også *hogg* forekomme), verbet alm. *hægga* ell. *heggja* (t. e. Mirmants kv.), men også stundom *hogga*; pres. *hæggi* („e hæggi hans hevir av“ i Snjolvs kv.) og *heggur*, pret. *hægdi*; *stækka* — med rimordet *qvækka* (nyfær. *kvekkja*), i „Trøllini i Hornalundum“, pret. *stæk*; *slejkja* (= *sløkkja*); alltid *Færiar* og *Færjum* (t. e. i Sigmunds tåttur), likeså *vædl*, til *völlur*, m. („aa grønum vædli“, „aa laigvædli“ alm.), *ædl* = *oll* („aa ædlum ludum“), *hædl* = *höll*, f. („kongjins hædl“), regelfast; likeså *trædl* ell. *treddl* („Olavur kongur herjar han moud trædlum“, „Tredlini ui Hodnalondum“), *hæddi* og *heddi*, sjeldent *höddi* (= gno. *hofði*), („giltan kjolm aa hæddi bar“, „svør sum ivir hans heddi hongur“), men alltid *hovur*

(= *hofuð*). Videre kan ansøres: *fíaru* („*fíri fíaru slæt*“, norm.: *fíri fjøru-slætt*), *fíær* oftere v. s. a. *fíor* (av *fjørður*), *gíær* = *gjørð*, f. („*so siglir Sigmundur Dujmina fíor, skudan bægnar sum ain gíær*“, Sigmunds tåttur), *fíevur* og *fíevur* = *fjoður* („*sum fíevur aa fuglavajngi*“), *jærtur* (= *hjortur*, m.), *Ingiberg* (= *-bjørg*) alltid, *jærin* (= *jørðin*) alltid, *fiedl* (= n. pl. til *fiald*) alltid, *gierti* og *giert* (= *gjordi*, *gjort*, til *gera*), *miedl* (= *mjøll*), *kjeldur* (pl. til *tjaldur*, n.), *tærvin* (= *tørvin*), *deblun* = *doplum* til *dapur*, adj. („*taa var han uj deblun hu*“), *xerum* (= *øðrum*), *xevian* (= *øvigan*), *xervur* (= *ørvur*), *qvæssu* (= *hvørsu*) o. a. — I Klemmentsens oppskrifter av „Ola Triggasons qvaje“ og „Laiv Eriksons qvaje“, som begge er diktet av J. C. Djurhuus fra Kollefjord i nordenfjordsmål, er mindre bruk av *æ* for *ø*; her skrives *ørun* (= *øðrum*), *høgdu* o. a., men også her Sandoyformen *Færjum*. Han skriver alltid *Trandur uj Gødu* — kanskje fordi dette er et stedsnavn på Eysturoy (nordenfjords).

Den samme hyppige bruk av *æ* (*e*) for *ø* finner vi også i Klemmentsens store kvedesamling „Sandoyarbók“ (1821–31). Det er de samme ekss. som alm. går igjen, som *hægru* („*hans hægru hand*“, „*ur hægru hand*“), *hægt* og *hegt*, *greddi* (til *grøða*), *fæjur* (til *føða*), *tæmir* (til *toma*, v.), *sæmdir* (= *sømdir*, pl.), *sterri* (*storr*, komp.) og *stestu* (sup.), *slekkja* (*sløkkja*), *dækka* til *døkkur*, adj. („*uj dækka mold*“, „*ur dækkari mold*“), o. s. v.; *æ* (*e*) og *ø* synes å ha lydt ens (eller er blitt oppfattet som enslydende) i det gamle Sandoy-målet, ord med *æ* (*e*) og *ø* rimer fort vekk, t. e. *bodur* (= *bøtur*) og *nædur* (= *nætur*), *mødt* (pts. til *møta*) og *kjebt* (pts. til *keypa*) o. a. ekss., i Sandoyarbók. At ett og samme ord i Klemmentsens oppskrifter snart skrives med *æ* (*e*), snart med *ø*, viser at Sandoy-målet ikke har gjort klart skille mellom *æ* og *ø*. Jeg har likevel ikke sett eksempel på at *ø* skrives for *æ* (*e*), noe som kunde tyde på at former med *ø* (skr. *ø*) skyldes innflytelse fra andre fær. målføre eller fra skrift. Etter Svend Grundtvig har Johannes Klemmentsen „uden tvivl“ lært å skrive færøysk av Svabo, „da han bruger hans (ɔ: Svabos) lydbetegnelse“ (Innl. til Føroya kvæði, bd. I). Svabo skrev nærmest Vágar-dialekt (Fær. Anth., I, s. LV). Den ustøhet som vi finner hos Klemmentsen når det gjelder gjengivningen av *ø*-lyd, kan skyldes at han vakler mellom Svabos ortografi — som skriver *ø* — og sin egen uttale. Men mulig kan det alt på Klemmentsens tid ha vært skipling i dette eindommelige lydforhold i Sandoy-målet.

Delabialiseringen av *ø* har visst bare vært gjennomført dialektisk i færøysk; den kan ikke påvises nordenfjords.¹ På Sandoy mener man nå at dette lydforhold har vært noe særmerkt for målførene på Sandoy (hovedbygden på Sandoy) og Skúvoy; i Skálavik (øst på Sandoy) hørte jeg således at det hadde vært skikk tidligere å spotte over sandinger og skuinger fordi de sa *æ* for *ø*. I Klemmentsens oppskrifter finner vi likevel *æ* (*e*) for *ø* ikke bare i oppskrifter fra Sandoy og Skúvoy, men også fra Skálavik og Húsavík, enten dette nå skyldes Klemmentsen selv eller kvede-sangere derfra. Om delabialiseringen av *ø* har vært utbredt til Suðuroy i eldre tid, vet vi ikke. Målprøvene i Fær. Anth. bærer ingen merker av den, heller ikke Schröters oppskrifter fra 1825 av „Færøiske Sange“ på Suðuroy (Ny kgl. Sml. 346 8vo), som jeg har gjennemgått; og folk fra Suðuroy jeg har snakket med, kjenner ikke ekss. på at denne lydeierdommelighet har forekommet i målføret der. Om den noen gang har eksistert der, må den tidlig være utdødd. At dette fenomen er trengt så fort og så fullstendig tilbake i Skúvoy- og Sandoy-målet siden Klemmentsens dager, kunde tyde på at det har vært mere utbredt tidligere enn tradisjonen nå kan fortelle oss.²

Vår undersøkelse har godtgjort at den merkelige vokalbruk vi har påvist i Lund 12, kan forklares ut fra færøysk talemål, nærmere bestemt målførene på Sandoy og Skúvoy. Stammer skriveren av Lund 12 herfra, har vi prov for at den avrunding av *ø* som er påvist i målførene her fra nyere tid, har vært utviklet der alt omkr. 1300. At skriveren av Lund 12 virkelig har hørt heime innen sønnenfjordsdialekten fins det også andre viktige merker på i håndskriften.³

¹ Dr. Matras gjør mig oppmerksom på at Svabo kan bruke en form *epa* (< gno. *æpa*) i kvedeoppskrifter, men tradisjonen kan mulig stamme fra Sandoy.

² Jfr. den gjennomførte bruk av *æ* (*e*) for *ø* i Húsavíkbrevene; de er ikke skrevet på Sandoy, men mulig kan skriveren av transskriptet — som er gjort i Tórshavn — ha vært fra den kanten. — Vi kan her også nevne at den færøyske avskriften av Sauðabrevet (år 1600) i AM 316 fol. alm. har *æ* for *ø*, altså oftest *bæti*, sjeldnere *bøti* (jfr. s. 45); omvendt skrives *ð* t. e. i *ærindalðist* (Dipl. Fær. XL). Skriveren her kunde kanskje tenkes å ha hørt heime på Sør-Streymoy, da han viser stor usikkerhet i bruket av svarabhaktivokal (som skifter med *u*, *e* og *i*).

³ Hvis skriveren av „Nokkur bløð“ har vært færing, må han helst ha hørt heime nordenfjords, jfr. s. 46.